

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazma hüququnda

Əhmədova Sara Nadir qızı

**DAYANIQLI BANK SİSTEMİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı:

060509

Komputer Elmləri

İxtisaslaşma:

İdarəetmənin informasiya texnologiyaları

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Balayev R.Ə.

Magistr proqramının rəhbəri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M.

Kafedra müdiri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M.

BAKİ – 2020

MÜNDƏRİCAT

FƏSİL 1. Müasir inkişaf mərhələsində bank sisteminin səmərəliliyi	7
1.1. Bank sistemi anlayışının mahiyyəti və məzmunu	7
1.2. Dayanıqlı bank sisteminin təşəkkülünün və islahatların müasir mərhələsində inkişafının nəzəri-metodoloji məsələləri	16
1.3 Bankların idarə olunmasının təşkili.....	20
FƏSİL 2. Bank sistemində informasiya texnologiyalarının tətbiqi	27
2.1. Bank sistemində İT strukturu və texnoloji infrastruktur	27
2.2 İT üzrə risklərin idarə edilməsi	38
2.3 Bankların İT sahəsində qərarların həyata keçirilməsi	44
FƏSİL 3. Bank sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsində informasiya təminatının rolu	55
3.1. Bankçılıq sənayesində informasiya sistemləri	55
3.2. Onlayn bankçılıq anlayışı	59
3.3. İnformasiya sistemləri kompleksinin inkişafına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri.....	69
NƏTİCƏ	76
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	78
ABSTRACT.....	80
PE3IOME	81

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İnformasiya sistemlərinin təminatı bank sektorunda həyata keçirilən biznes proseslərin çox sayda iş funksiyasını və avtomatlaşdırılmasını təmin edir. Bank üçün rəqabət üstünlüyünün reallaşdırılması, müştəri və biznes tərəfdaşlarla qarşılıqlı əlaqə üçün yeni üfiqlər açır. Bu baxımdan bankın İT sahəsində inkişafı üçün uzunmüddətli planlaşdırılma xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İT strategiyasının inkişafı bu mövzuda əsas məsələlərdən birinə çevrilir.

Belə ki, dayanıqlı bank sisteminin formalaşması və onun informasiya təminatı vasitəsilə inkişafının təmin edilməsinin nəzəri-metodoloji məsələləri, bankların dayanıqlı inkişafını tələb edən amillərin təsirinin qiymətləndirilməsi, təhlükəsiz və dayanıqlı bank sisteminin inkişafı istiqamətlərinin müəyyən edilməsi kimi problemlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Təqdim edilən dissertasiya işindəki mövzunun aktuallığı yuxarıda qeyd edilən amillər və əlavə olaraq, bir sıra digər amillərə bağlıdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi.

Bank sisteminin formalaşması və onun İnformasiya Texnologiyaları mühitində iqtisadi və informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi tələblərinə adekvatlığı məsələlərinin nəzəri, metodoloji və praktiki cəhətlərinin Azərbaycanın bir sıra iqtisadçı alimləri, Appel Gerald, Appel Marvin, Arnold Qlen, S.N. Babıçev, E.F Jukov, E. E. Konopleva, A.A. Labznko, O.K. Lavruşin, B.S. Maslennikov, N. A. Попов, V.K. Snçaqov, E.B. Серва, A.П. Тулупникова və başqa xarici ölkə alimləri tərəfindən tədqiqatı aparılmışdır.

Onlar dayanıqlı bank sisteminin formalaşmasının, iqtisadi və informasiya sistemi təkmilləşdirilməsi tələblərinə uyğun olaraq inkişaf etməsinin müxtəlif cəhətlərini araşdırsalar da, xüsusilə həmin problemləri öyrənməkdə məqsədli deyildilər. Beləliklə, çoxsaylı daxili və xarici amillər nəticəsində bank sisteminin dayanıqlılığının iqtisadi və hüquqi əsaslarını öyrənmək, iqtisadi fəaliyyətin, iqtisadiyyatın yaxşılaşdırılması tələblərinə uyğunluğunu xarakterizə edən

göstəricilərin dinamikasını müəyyənləşdirmək və təhlil etmək informasiya təhlükəsizliyi vasitə və istiqamətlərini əsaslandırmağa və bir neçə digər məsələlərin həllinə ehtiyac var.

Tədqiqatın məqsədi - dayanıqlı bir bank sisteminin formalaşması üçün vasitə və istiqamətləri, iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi meyarlarına uyğun olaraq fəaliyyət mexanizminin və inkişaf mexanizminin yaxşılaşdırılmasıdır.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı əsas **vəzifələr** müəyyən edilmişdir:

- dayanıqlı bank sisteminin formalaşmasının nəzəri və metodoloji problemlərinin, məlumat təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqəli milli bank sisteminin formalaşmasında konseptual aspektlərinin öyrənilməsi;
- bank fəaliyyətinin dayanıqlılığının və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanda bank sisteminin mövcud vəziyyətinin təhlili və inkişaf meyllərinin müəyyənləşdirilməsi;
- bankların davamlı inkişafını müəyyən edən amillərin müəyyənləşdirilməsi və onların informasiya təminatına təsirinin qiymətləndirilməsi;
- milli bank sisteminin dayanıqlılığının, vahid kontekstdə məlumat vermə istiqamətlərinin əsaslandırılması;
- Bankların fəaliyyət tənzimlənməsi sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, davamlı bank sistemi və İT sektorunun inkişafı üçün imkanların müəyyənləşdirilməsi və məlumat təminatının perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın obyektı – Dünya bankların, eləcə də Azərbaycan Respublikası ərazisindəki bankların dayanıqlı fəaliyyətidir.

Tədqiqatın predmeti – İT-nin istifadəsi baxımından bankların, iqtisadi və informasiya sistemlərinin dayanıqlı işləməsi baxımından bank əməliyyatlarının miqyasını və səmərəliliyini müəyyən edən meyllər, nümunələr bank tənzimlənməsi və nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması imkanlarını müəyyən edən amillərdir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Nəzəri əsas rolunda ölkəmizin və xarici ölkələrin bank fəaliyyətinin dayanıqlılığı, informasiya sistemləri, texnologiyaları, Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş qanunlar, Nazirlər

Kabinetinin qərarları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və qərarları, qanunvericilik Mərkəzi Bankın aktları, qərar və qaydaları dayanır.

Tədqiqatın informasiya bazasını – Dövlət Statistika Komitəsinin, Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, Azərbaycan Mərkəzi Bankının, müvafiq internet mənbələrin məlumatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılar təşkil edir:

- bank sisteminin sabitliyi, vahid kontekstdə ölkənin iqtisadi və informasiya sisteminin nəzəri və metodoloji mühitinin xüsusiyyətləri;
- bankların davamlı inkişafını müəyyən edən amillərin müəyyənləşdirilməsi, təsirinin dəyərləndirilməsi;
- bankda risklərin idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələrin hazırlanması;
- davamlı bank sisteminin və İT sektorunun inkişafını dəstəkləyən vasitələrin müəyyənləşdirilməsi;
- bankın fəaliyyət tənzimlənməsi və nəzarət sisteminin əlverişliliyinin artırılması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- İT sahəsinin davamlı inkişafı və informasiya təminatı perspektivlərinin əsaslandırılması.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada əsaslandırılan nəzəri-metodiki qeydlər və praktiki tövsiyələr bank fəaliyyətinin effektivliyi və davamlılığını, milli bank sisteminin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi tələblərinə uyğunluğunu dəyərləndirmək, müvafiq tənzimləmə və nəzarət mexanizmi təkmilləşdirmək istiqamətində prosesləri sürətləndirməyə imkan yaradır.

Təklif olunan yanaşmalar bankların dayanıqlıq, informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi meyarlarına adekvat mexanizmin formalaşdırılması və inkişafına yönəlmişdir. Praktiki tövsiyələr bank fəaliyyətinin effektivliyinin yüksəldilməsində istifadə oluna bilər.

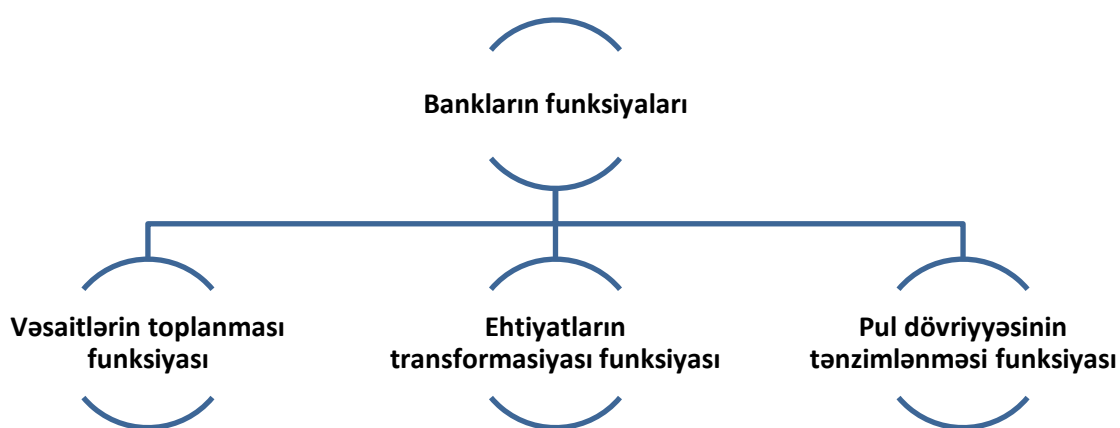
Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş 28 adda ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. 81 səhifədə şərh olunmuş işdə 2 mətdaxili cədvəl və 15 şəkil vardır.

FƏSİL 1. Müasir inkişaf mərhələsində bank sisteminin səmərəliliyi

1.1. Bank sistemi anlayışının mahiyyəti və məzmunu

Hələ qədim vaxtlardan bank xalq düşüncəsində pul saxlanan bir anbar kimi təsvir edilirdi. Lakin bu cür düşüncələr nə bankların mənasının izahını tam vermir, nə onun informasiya mübadiləsində təyinatını tam açmır, nə də ki, ümumilikdə onun mahiyyətinə aydınlıq gətirmir. Bankların fəaliyyəti o qədər budaqlanandır ki, onun mahiyyətinin açılışı və iqtisadi baxımdan tam izahı heç də asan bir proses deyil. Hal-hazırda banklar bir çox əməliyyatlar həyata keçirir. Banklar təkcə pul dövriyyəsini analiz etmək və kreditləşməni həyata keçirməklə deyil, həmçinin, ayrı - ayrı layihələrin, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin maliyyələşməsi, sığorta işlərinin reallaşdırılması, qiymətli kağızların alqı-satqı işləri, əmlakın idarə olunması, məsləhət xarakterli işlərin təmin edilməsi, vasitəçilik əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, irimiqyaslı layihələrin müzakirə edilməsi, bazarların öyrənilməsi və s. fəaliyyət növləri ilə məşğul olurlar. Bankçılığın əhəmiyyətini anlamaqda ən vacib şey bankların funksiyaları haqqında təsəvvürdür. Müasir nəzəriyyəyə görə bankların 3 funksiyaya malikdir (Şəkil 1).

Şəkil 1. Bankların funksiyaları

Həyata keçirilmiş funksiyalara uyğun olaraq, bank sərbəst, müvəqqəti istifadəsiz pul ehtiyatlarını və müştərilərin kapitalını yığır (akkumulyasiya edir).

Müəssisələr bu banklarda bank hesabları açır və hesablarda olan vəsaitlərdən istifadə edərək nağd və ya nağdsız hesablaşmalar aparırlar.

Bank məhsulu bank fəaliyyətinin nəticəsi hesab olunur, fərdi bank işçiləri deyil, bütün bank işçilərinin kollektiv əməyinin məhsulu kimi çıxış edir. Bu məhsul banka xasdır. Bank məhsulu bir neçə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir və əsasən qeyri-maddi xarakterli olur. Bu daha çox nağdsız formadır və hesab girişi kimi çıxış edir. Maddi formada mərkəzi bankın əskinası və müxtəlif hesablaşma sənədləri verilir.

Bank məhsulları müəyyən fəaliyyət sahələrində yaradılır. Ənənəvi olaraq kreditlər, depozitlər və investisiyalar bankın məhsuludur. Əlavə sahələrə risklərin hesablanması və idarə olunması, valyuta konvertasiyası, sənədlərin daşınması, inkassasiya kimi bank məhsulları daxildir.

Qeyri-ənənəvi fəaliyyət sahələrinə faktoring, forfayt, məsləhət, təminat, dəyərlərin qorunması daxil olmalıdır.

Hər bir məhsul bir fəaliyyət növünü, bir bank məhsulunun yaradılması prosesini təmsil edən bir xidmətə uyğundur. Kredit vermə, depozit xidmətlər, hesablaşma prosesinin təşkili bank xidmətlərinə daxildir. Xidmət əməliyyatı əhatə edir.

Əməliyyat - məhsul yaratmaq fəaliyyətinin müəyyən bir növüdür. Bankçılıq yalnız bank sistemi daxilində həyata keçirilən və vahid əməliyyat qaydalarına tabe olan mürəkkəb və fərqli bir prosesdir. Əməliyyatlar, ümumiyyətlə, bank xidmətlərinin müəyyən texnologiyalarını təşkil edən mühasibat, maliyyə və texniki metodlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bank fəaliyyətini zaman və məkan baxımından bir proses kimi ölçmək mümkündür. Bunu xərclər baxımından da təsəvvür etmək olar. Bütün bunlar bankın fəaliyyətini müəyyən meyarlar əsasında nəzərdən keçirməyə əsas verir.

Əməliyyatlar əsasən təbiətinə görə:

-bank

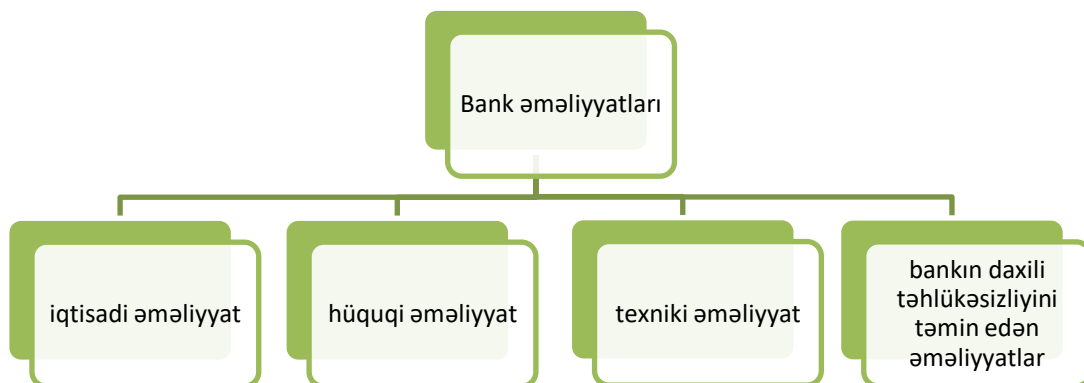
-qeyri-bank əməliyyatlara bölünür.

Bank əməliyyatları birbaşa bankın mahiyyətindən irəli gəlir və pul və kreditin tərifi olaraq tarixə düşərək təsis olunur. Onlara tətbiq olunur:

- əmanət kimi vəsait cəlb etmək,
- ödəmə ilə kredit əməliyyatları,
- hesab açmaq və bu hesabdən ödənişlər etmək üçün əməliyyatlar.

Bankın hüquqi statusunu müəyyənləşdirməyən, lakin digər müəssisələr ilə birlikdə bank tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatlar qeyri-bank əməliyyatlara daxildir. Məsələn, bir bank qiymətli kağızlar bazarı ilə məşğul olur. Ancaq bu əməliyyatlar yalnız bank əməliyyatları ilə məhdudlaşmır. Çünki onlar digər iqtisadi qurumlar - birjalar üçün tipikdir. Bank əməliyyatları məzmununa görə bir neçə qrupa şaxələnir (*Şəkil 2*).

Şəkil 2. Bank əməliyyatlarının məzmununa görə növləri

Onların həyata keçirilməsi isə yerinə yetirilən əməliyyatların məzmununa uyğun olan bankın xüsusi bölmələrində (şöbələrində, idarələrində) təşkil olunur.

Bank məhsulunun məzmunu müxtəlif növ əməliyyatların ardıcıl birləşməsidir. Çünki onların hər biri müəyyən peşəkar bilik tələb edir. Onların icrası aparılmış əməliyyatların məzmununa uyğun olaraq bankın xüsusi bölmələri daxilində (şöbələrində, idarələrində) təşkil edilir.

Əməliyyatlar hüquqi quruluşuna görə:

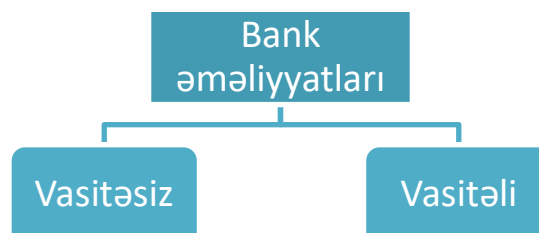
⊖ baza

⊖ köməkçi əməliyyatlara bölünürlər.

Əsas əməliyyatlar bankın hüquqi vəziyyətini müəyyənləşdirir (bir qayda olaraq, bunlara iki və ya üç əməliyyat daxildir: kredit, depozit, hesablaşma əməliyyatları). Bütün əsas və bəzi digər əməliyyatlar üçün lisenziya tələb olunur. Bank əməliyyatları qanuni şəkildə həyata keçirmək üçün lisenziya tələb edən əməliyyatlara və həyata keçirmək üçün lisenziya tələb etməyən əməliyyatlara bölünürlər. Bütün vacib və bəzi ikinci dərəcəli əməliyyatlar üçün lisenziyalar tələb olunur. Bank əməliyyatları qanunverici mövqedən həyata keçirilməsinə icazə verilən əməliyyatlara və bank statusu ilə uyğun gəlməyən kommersiya banklarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunla qadağan edilən əməliyyatlara bölünür. [1. Səh. 8]

Müştərilərlə münasibətdə bank əməliyyatları 2 qrupa bölünür (*Şəkil 3*).

Şəkil 3. Bank əməliyyatlarının müştərilərlə münasibətinə görə növləri

Vasitəsiz əməliyyatlar – bir bank bir layihəni öz hesabına maliyyələşdirdikdə əməliyyatlar dolayı yolla reallaşdırılır.

Vasitəli əməliyyatlar - əməliyyatlar təsərrüfat subyektlərinin göstərişlərinə uyğun olaraq onlar arasında olan ödənişlərdə vasitəçi kimi fəaliyyət göstərən bir bank vasitəsilə təşkil edildikdə vasitəçi hesab olunur. Müştəri banka, məsələn, başqa bir şəxslə danışıq aparmağı tapşırıqda, əməliyyatlar da vasitəli əməliyyat olur.

Aşağıdakı fəaliyyət planlaşdırma əməliyyatları bir-birindən fərqləndirilməlidir:

⊖ Strateji

⌘ Taktiki

İnkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmək üçün banklar planlar hazırlayır və bu plan çərçivəsində qoyulmuş vəzifələrə çatmaq üçün imkan və mexanizmləri müəyyənləşdirirlər. Kredit İdarəetmə İnkişafı Strategiyası vacib sənədlərdən biridir. Taktik əməliyyatlara bankın likvidliyini idarə etmək üçün gündəlik əməliyyatlar daxil ola bilər.

Əməliyyat mərhələlərinə görə:

⌘ birincidərəcəli əməliyyatlar

⌘ növbəti əməliyyatlara bölünürlər.

Bank texnologiyaları müəyyən bir ardıcılığa malikdir. Məsələn, bir bank bir şəxsə kredit tarixi və kreditin qaytarılmasına imkan verən gəlir miqdarı barədə məlumat vermədən borc verirsə, bu düzgün deyil. Adətən, hər bir bank iş mərhələlərini daha ətraflı təsvir edən öz qaydalarını hazırlayır.

Əhəmiyyətinə görə:

⌘ əsas

⌘ köməkçi əməliyyatlara ayırmaq mümkündür.

Əlbəttə, əməliyyatın prioritetliyi hər bir bank üçün bir və ya digər şəkildə fərqli ola bilər. Bununla yanaşı, dövrü əməliyyatları istisna etsək, ehtimal ki, müştəri öyrənmə əməliyyatlarını əsas hesab etmək olar. İnfrastruktur əməliyyatları köməkçi əməliyyatlardır (məlumat, metodiki dəstək və s.).

Bank əməliyyatları mürəkkəbliyinə görə:

-sadə

-mürəkkəb əməliyyatlara bölünə bilər.

Bu əməliyyatların xarakteri mahiyyətə bank işçilərinin daxili ixtisasları və bəzən bankın daxili idarəetmə strukturunun xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur.

Əməliyyatların müntəzəm şəkildə yerinə yetirilməsi səbəbindən:

- birdəfəlik
- təkrarlanan əməliyyatlara bölünür.

Beləliklə, müştərilərin pullarının yığıldığı və sonra ödənişlərin edildiyi bankda bir hesab açma əməliyyatı birdəfəlik əməliyyatdır. Bu vəziyyətdə, hesabdən çıxmaq və ya hesaba köçürmə bir neçə dəfə təkrarlanır. Fərdi kredit üzrə kredit müqaviləsinin bağlanması birdəfəlik əməliyyatdır. Vəziyyətin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq kreditlərin verilməsi və ödənilməsi, müqavilədəki dəyişikliklər barədə təkrar əməliyyatlar aparmaq mümkündür.

Bank əməliyyatlarının gəlirliliyi baxımından:

- gəlirli (yüksək gəlirli)
- zərərli əməliyyatlara bölünə bilər.

Banklar mənfəət əldə etməyə çalışsalar da, müştərilərin vahid mərkəzdə müxtəlif pul xidmətləri göstərməkdə olan marağını inkar edə bilməzlər. Nəticədə banklar müştərilərin ehtiyac duyduğu bəzi əməliyyatları təşkil etmək məcburiyyətində qalırlar, lakin banklara gəlir gətirmirlər. Bu vəziyyətdə, bankların çəkdiyi bəzi zərərlər, ümumiyyətlə, yüksək gəlirli əməliyyatlardan əldə edilən gəlirlər hesabına ödənilir.

Bank əməliyyatları qiymətləndirmə baxımından eyni deyildir: əməliyyatlar aparmaq üçün çoxlu miqdarda vəsait tələb edən və ehtiyatların əhəmiyyətli bir investisiya tələb etməyən kiçik zərərli əməliyyatları fərqləndirmək olar. Bank əməliyyatlarının zərərləri bank məhsullarının qiymətində əks olunur. Bu səbəbdən banklar bir tərəfdən əməliyyatların dəyərini azaltmağa, digər tərəfdən isə texniki cəhətdən yaxşılaşdırmağa çalışırlar. Bu, həmişə bank gəlirlərinin sürətlə artmasına səbəb olmur.

Bank əməliyyatları da risk baxımından ciddi şəkildə fərqlənir:

- Aşağı səviyyəli risk
- Yüksək riskli əməliyyatlar kimi təsnif etmək olar.

Hər bir halda, əməliyyatların risk miqyasını banklar özləri müəyyənləşdirirlər. Bir çox hallarda pul qurumlarının ideologiyasından asılıdır. Mühafizəkar siyasət bank əməliyyatlarının riskini azaltmağa imkan versə də, eyni zamanda bankın gəlirliliyini azaldır. Aqressiv (aktiv yüksək riskli) siyasət banka mənfəətini artırmağa imkan versə də, çox vaxt itkilərlə müşayiət olunur. Qiymətli kağızlar

bazarındakı əməliyyatlar çox vaxt yüksək riskli bank əməliyyatları kimi qəbul edilir. Bu cür əməliyyatlar spekulyativ əməliyyatlar adlanır.

İştirakçıların sayına görə bank əməliyyatları:

- Fərdi
- Kollektiv əməliyyatlara bölündü.

Bir bankın kənar şəxslər iştirak etmədən həyata keçirdiyi əməliyyatlara fərdi əməliyyatlar deyilir. Kollektiv əsasda həyata keçirilən əməliyyatlar kollektiv əməliyyatlar adlanır. Adətən banklar özlərinə investisiya edə bilmirlər (ya risk çox yüksəkdir, ya da bankın sərbəst kapitalı çox aşağıdır). Bu zaman banklar bir sindikat meydana gətirmək üçün birləşirlər. Bu vəziyyətdə kredit onların hər biri tərəfindən müvafiq ehtiyat ayırmaları hesabına verilir.

Milli bazarla bağlı bank əməliyyatları:

- daxili
- beynəlxalq əməliyyatlara bölündü.

Bu vəziyyətdə, milli məhsul istehsalçıların və vətəndaşların xidmətləri ilə əlaqəli əməliyyatlar daxili əməliyyat adlanırlar. Buna əsasən beynəlxalq bank əməliyyatları xarici ticarət, beynəlxalq əməkdaşlıq və beynəlxalq turizm xidmətləri ilə əlaqədardır.

Bank əməliyyatları istifadə olunan üç növ valyutada aparılır:

- Milli valyuta
- Xarici valyuta
- Multivalyuta əməliyyatlar

Bank sisteminin əlamətləri.

14 iyun 1996-cı ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasında banklar və bank işi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, Azərbaycan Respublikasının bankı sistemi Mərkəzi Bankdan və kreditləşdirmə təşkilatlarından ibarətdir. Sistem anlayışına nəzər salmaq.

Sistem termini müasir dövrdə geniş istifadə olunur. Sosial inkişafın və çoxsaylı təbiət hadisələrinin öyrənilməsinə aiddir. Sistem termini alimlər, filosoflar, incəsənət və mədəniyyət xadimləri, eyni zamanda digər mütəxəssislər və

bankirlər tərəfindən istifadə olunur. Sistem yunan dilində susteme sözündən əmələ gəlmişdir ki, bütöv, birləşmiş, hissələrdən ibarət deməkdir. Hər bir sistemin öz yaradılması, quruluşu, istismarı, idarəetmə və digər xüsusiyyətləri var. Bu sistemlər xüsusiyyətlər və əlamətlər baxımından bir-birindən fərqlənənlər. Digər sistemlər kimi, bank sistemi də elementlərin qarşılıqlı birliyi əsasında müəyyən bir bütöv meydana gətirən elementlər toplusunu, elementlər toplusunu birləşdirir. Bank sisteminin elementlərini təşkil edən kredit təşkilatlarıdır.

Bank fəaliyyətinin məzmunu və prinsipləri.

Bank fəaliyyəti - pul münasibətləri təşkilatının iqtisadi münasibətlər sahəsində fəaliyyətidir. Yalnız ölkə iqtisadiyyatının inkişafı deyil, cəmiyyətin sosial vəziyyəti də bankın fəaliyyətinin nəticələrindən asılıdır. Ümumi iqtisadi və bank böhranları əhəmiyyətli itkilərə, müəssisə və kredit təşkilatının iflasına, vətəndaş əmanətlərinin və digər yığılmış vəsaitlərinin itirilməsinə və ya köhnəlməsinə səbəb olur. Bu da öz növbəsində ictimai münasibətlərdə gərginliyin artmasına və bankın sosial-iqtisadi qurum kimi nüfuzunun aşağı düşməsinə səbəb olur. Buna görə bankların fəaliyyətinin sosial vəziyyətə təsiri böyükdür. Bankların fəaliyyəti məzmunu və əmtəə-pul münasibətlərinin inkişaf dərəcəsi ilə müəyyən olunan iqtisadi münasibətlərin bir hissəsidir. Bu əlaqənin səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, o qədər müxtəlif və məzmunlu olur.

Bankçılıq xüsusiyyətləri. Bankın fəaliyyəti müştərilər ilə iqtisadi əlaqələrinin ifadəsidir və təbiəti, funksiyaları və iqtisadiyyatdakı rolu ilə müəyyən edilir. Bu, bank fəaliyyətinin müəyyən xüsusiyyətləri ilə nəticələnir.

1) Bank istehsalat sahəsində deyil, birja sahəsində fəaliyyətdədir. Əlbəttə, burada dolayı olmasına baxmayaraq istehsal sahəsi haqqında danışırıq. Bank müxtəlif istehsal ehtiyaclarına (istehsal materiallarının toplanması, yeni maşın və avadanlıqların alınması) xidmət etsə də, proses özü yaradılan maddi malların yenidən bölüşdürülməsindəki təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin əksidir.

2) Bank kommersiya müəssisəsidir. Həm emitent, həm də kommersiya banklarındakı əməliyyatlar pullu əsasda aparılır. Bank kreditlər üzrə faizləri,

müştərilərin tapşırığı ilə həyata keçirilən hesablaşmalar, nağd pul və digər əməliyyatlar üçün faiz alır.

3) Bank - müəyyən mənada kommərsiya qurumudur. Bankın fəaliyyətində kommərsiya bazası üstünlük təşkil edir. Bank, pul vəsaitlərinin sahibi olarsa, maddi axınların dövriyyəsinə əks etdirən nağd pulu digər təsərrüfat subyektlərinə satır və alır. Fəaliyyətinin əsası səhmləri bir qiymətə almaq və baha qiymətə satmaqdır.

4) Bankın fəaliyyəti sahibkarlıq xüsusiyyəti daşıyır. Bank sayəsində bir çox təsərrüfat subyektlərinin aktiv olmayan kapitalı digər qurumlar tərəfindən istifadə olunmağa başlayır. İqtisadi subyektlər, ərazilər, sektorlar və ölkələr arasında kapitalın yenidən bölüşdürülməsi yolu ilə banklar maddi ehtiyatlar, əmək və pul ehtiyatlarının istehsal dövriyyəsinə daha çox artırır, müxtəlif iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsini təşviq edir.

5) Bank təkcə kommərsiya müəssisəsi deyil, həm də dövlət qurumudur. Bank ictimai marağı təbliğ edir, ictimai ehtiyacları ödəməyə çalışır və bu vəziyyətdə bankçılıq siyasi deyil, iqtisadi. Bank nağd və nağdsız formada pul dövriyyəsinə tənzimləyən istehsal müəssisəsi olaraq birja sahəsində fəaliyyət göstərir.

Bankçılıq prinsipləri. Bank fəaliyyətindəki prinsiplər dedikdə bank məhsulunu yaratmaq prosesində banka rəhbərlik edən qaydalar başa düşülür. Bu qaydalar uzun bir bankçılıq tarixində hazırlanmış və bu dövrdə bankçılığın əsaslarını başa düşməyin məhsulu hesab edilmişdir. Müştərilərin müəyyən xidmətlərə olan tələbatına cavab olaraq, Bank fəaliyyətinin əsas qaydası olaraq tələblərinə uyğun istiqamətləndirmə prinsipini bəyan etmişdir. Beləliklə, müştərilər banka iş verir, gəlirini formalaşdırır, fəaliyyətinin uğurunu müəyyənləşdirir. Bank müştəri olmadan mövcud olmağı dayandırır.

Bankın ümumi nəzəriyyəsinə görə bank və müştəri arasında qarşılıqlı marağ prinsipi bankçılıq prinsipidir. Banklar müştəri ehtiyaclarını əsas götürərək müştəri üçün hər şey əsasında fəaliyyət göstərirlər. Bu mənada müştəri asılı banklar onlarla yalnız ümumi marağ olduqda qarşılıqlı əlaqə qururlar.

Müasir iqtisadiyyatda banklar da səmərəli (rasional) fəaliyyət prinsipinə əməl etməli olurlar. Rasional kredit istifadə olunur, xüsusən borc verərkən. Bu qayda borcalanın qiymətləndirilməsini, kredit təminatına dair bir neçə xüsusi tələbləri təmin edir. Bu prinsip banklara əməliyyat zamanı itkilərin qarşısını almağa imkan verir.

Bank kommertiya qurumu olaraq pullu əsasda fəaliyyət göstərir. Ödəniş prinsipi bank məhsullarının istehsal xərclərini kompensasiya etməyə və müəyyən bir gəlir qazanmağa imkan verən bankın fəaliyyətinin vacib prinsipidir. Bankçılıqda yalnız müəyyən ikinci dərəcəli bank əməliyyatları pulsuz olması mümkündür. Bu əməliyyatlara müştəriyə bankın gəlirinə ciddi təsir göstərməyən endirimlərin verilməsi daxildir.

Bankçılıq prinsiplərindən biri ölkədə qurulan və kredit təşkilatlarındakı fəaliyyəti tənzimləyən qanunlara uyğunluq prinsipidir. Banklar yalnız müəyyən edilmiş qanun normalarına riayət etməklə yanaşı, qanunla müəyyən edilmiş qaydada xüsusi hallarda müştəri tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntuları barədə hüquq-mühafizə orqanlarına da məlumat verirlər. [1. Səh.14]

1.2.Dayanıqlı bank sisteminin təşəkkülünün və islahatların müasir mərhələsində inkişafının nəzəri-metodoloji məsələləri

Qloballaşan dünyanın reallıqları yeni paradigmanın inkişafı ilə əlaqəli yerinin və rolunun müəyyən edilməsini tələb edir. Bu çoxşaxəli və mürəkkəb məsələyə köklü fərqli yanaşmalar mövcuddur. Bununla yanaşı, müxtəlif səviyyələrdə aparılan elmi tədqiqatların və elmi-praktik müzakirələrin nəticələrinə əsasən dayanıqlı inkişafın obyektiv bir zərurət olduğu fikrini dəstəkləyənlərin sayı gündən-günə artır.

Davamlı inkişaf konsepsiyası, dünyanın əksər ölkələri, xüsusən də texnologiya sahəsində fəaliyyət planının rolunu oynayacağını iddia edir. Əlbəttə ki, davamlı inkişafa sivil bir yanaşma hələ körpəlikdədir. Buna görə dünya üçün fəaliyyət proqramı olaraq tövsiyə olunan davamlı inkişaf və onun maliyyə

hesabatları, iqtisadi, texnoloji və digər aspektləri hərtərəfli öyrənilməli və nəzəri, metodoloji və praktik tələblərin üzvi birliyinə nail olmaq lazımdır. Buna görə də insan fəaliyyətlərinin bütün sahələrində davamlı inkişafın vacib konsepsiyaları və prinsipləri indi ciddi və davam edən müzakirə mövzudur.

Sistem nəzəriyyəsinin vacib anlayışlarından biri kimi sabitlik mürəkkəb davranış zamanı dəyişməz qalan bir sıra əsas xüsusiyyətlərin vəziyyətini ifadə edir. Tarazlıq anlayışına yaxın olan dayanıqlılıq daha da təmizlənməni tələb edir. Beləliklə, tarazlıq sabit və qeyri-sabit olsa da, sabitlik sistemin bəzi komponentlərinin davamlı balansını nəzərdə tutur. Sistemin davamlı davranışı inkişaf trayektoriyasının parametrlərində, qarşıya qoyulmuş məqsədə yönəlmiş davamlı fəaliyyətin göstəricilərində, əsasən yeni keyfiyyət səviyyəsinə doğru əks olunur.

Son zamanlarda elmi dairələrdə inkişafın davamlılığı və dayanıqlığı anlayışlarının aydınlaşdırılması və bəzən onların eyniləşdirilməsi ilə bağlı şərh verilməsinin zəruriliyi barədə rəylər artmaqdadır. Tədqiqatımızın mövzunu nəzərə alaraq, davamlılıq demək olar ki, çox mübahisəsiz inkişafın obyektiv xarakteristikası baxımından daha əhatəli və dəqiq bir konsepsiya. Məsələ burasındadır ki, davamlı inkişaf konsepsiyası qlobal səviyyədə az və ya çox dərəcədə qəbul edilsə də, yalnız bir sıra məzmununda istifadə edilə bilər. Buna görə, fikrimizcə, gələcək dövrlər üçün problem yaratmayan inkişafı davamlı olaraq xarakterizə etmək daha məqsədəuyğundur.

Digər tərəfdən:

- Davamlılıq anlayışı inkişafın hipotetik trayektoriyasının spiral olduğunu düşünərək əksiklik təsirlərinə açıq olmalıdır;
- başqa sözlə, alternativ tərəqqi və tənəzzül şəraitində davamlı inkişafa tənzimləyici tədbirlər yönəldilməlidir;
- İqtisadi artım balansı qorunmalıdır.

Eyni zamanda, rəqabət mühitində investisiya fəaliyyəti innovativ olmalı, başqa sözlə, elmi və texnoloji tərəqqinin nailiyyətlərini mənimsəmə sahəsində dinamik tarazlığa yönəlmiş fəaliyyətlərə üstünlük verilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra tədqiqatlar informasiya texnologiyaları sektorunda iqtisadi və sosial inkişafın səmərəliliyini təmin etmək üçün dayanıqlı maliyyə sisteminin qurulması, bank sistemlərinin böhranlara qarşı toxunulmazlığını gücləndirmək üçün müxtəlif ölkələrin təcrübəsini təhlil etmək, .

İT sektorunun davamlı inkişafı konsepsiyasında mövcud iqtisadi sistemdə təyin olunmuş nisbətlərin gözlənilməsi, başqa sözlə, davamlı tərəqqi balansının əldə edilməsi nəzərdə tutulur. Sosial-iqtisadi inkişafın geniş miqyası və tempi arasındakı tarazlığı müəyyən edən parametrlərin nisbəti ilə ifadə olunan münasibətlər gündəmdədir. Hal-hazırda, əhəmiyyətli fikir və mövqe fərqlərinə baxmayaraq, inkişafın davamlılığı bir çox tədqiqatçı və mütəxəssis tərəfindən dinamik sosial-iqtisadi və ya mürəkkəb sistemlərin arzu olunan şərti hesab olunur. Sosial-iqtisadi inkişafın dayanıqlığı bu və ya digər dərəcədə əsaslandırılır ki, bu da işgüzar fəaliyyətin gəlir və xərclərində, başqa sözlə maddi durumda əks olunur.

Bank sisteminin sabitliyi əmanətlərin qorunması mexanizminin effektivliyindən və əhatə dairəsindən asılıdır. Əmanətlərin sığortalanması sisteminin bank sisteminə inamını artırmaq üçün vacib vasitə kimi inkişafı bankların davamlılığına müsbət təsir göstərir. Digər tərəfdən, əmanətlərin artması da onların İT sektorunun investisiya mənbələrinə çevrilməsinin əsasını qoyur. Maliyyə qaynaqlarının formalaşması prosesində əhalini qənaət etmək və toplanmış vəsaiti sərmayəyə yönəltmək mümkündür. Bu bazarın formalaşması müxtəlif səviyyələrdə dövlət və özəl müəssisələr üçün çox vacibdir. İqtisadi qurumlar bunları səfərbər etmək hüququna malikdir qiymətli kağızlar və istiqrazlar buraxmaqla və respublikada qiymətli kağızlar bazarını yaratmaqla vəsait. [26].

Milli bank sistemində daxili investisiya bazarının fəallığının artması, öz növbəsində iqtisadi təhlükəsizlik və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində həlledici amilə çevrilir. Ölkənin son illərdə artan iqtisadi gücü gəlirin artması baxımından investisiya bazarındakı fəallığı artırdı. Qeyd olunan müsbət inkişaf Ümummilli Lider H.Əliyevin milli inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi ilə başladı.

Azərbaycanın bank sistemində köklü dəyişikliklər və milli valyutanın dövriyyəsi 1994-cü ilin əvvəllərində özünü göstərməyə başladı. Xüsusilə, 1994-cü il yanvarın 1-də manatın ölkədə yeganə ödəmə vasitəsi kimi elan edilməsi başlanğıcdan xəbər verdi. maliyyə sahəsində tamamilə yeni bir mərhələdir [10, s.181].

1996-cı ildə bank fəaliyyətinin sabitliyində hüquqi bazanın həlledici rolunu nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında və Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında qanunlar qəbul edilmişdir. Prezident Heydər Əliyevin 26 dekabr 2001-ci il tarixli fərmanı. 2001-2003-cü illərdə sərəncam əsasında hazırlanan AR Milli Bankı haqqında və Banklar haqqında qanunlar qəbul olundu və qüvvəyə mindi. İnformasiya texnologiyalarının maliyyə təminatının hüquqi-normativ bazası informasiyalaşdırılma iqtisadiyyatının inkişafının uyğunlaşan bazasında əhatə olunur.

BMT-nin Rio-de-Janeyro Konfransı (1992) tərəfindən tövsiyə edilən dayanıqlı inkişaf konsepsiyası, sivilizasiyanın meyarlarına əsaslanan sosial-iqtisadi, maliyyə, texnoloji və digər proseslərin dinamik tarazlığını təmin edir. real iqtisadiyyat və bazar infrastrukturunu. Konfransın materiallarında vurğulanır ki, dayanıqlı inkişaf probleminin daha dərinə elmi dərk edilməsi tələb olunur. Bu baxımdan, müasir bazar infrastrukturunun vacib bir komponenti kimi bankların bazarda rolu və yerinə münasibət diqqətəlayiqdir.

Məsələ burasındadır ki, dayanıqlı inkişaf üçün konseptual çərçivə bankların artan rolunu, bir ölkədə iqtisadi fəaliyyət mühitinin xüsusiyyətlərini, həmin mühiti müəyyən edən amillər nəzərdə tutulmaqla hazırlanmalıdır. Bu konsepsiyanın əsaslandırma dərəcəsi, şübhəsiz ki, müvafiq elmi dəstəyin gücləndirilməsi, innovativ inkişaf potensialının reallaşdırılması, qabaqcıl bank texnologiyalarının genişmiqyaslı tətbiqi nəticəsində mümkündür.

Ölkəmizdə müasir iqtisadi böyümə və sosial tərəqqi dövründə bank sisteminin artan rolu onun avtomatlaşdırılması, ödənişlər və hesablaşmalar, əmanətlərin

investisiya mənbələrinə çevrilməsi, real iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində bankların nüfuzunun güclənməsi ilə özünü göstərir. və əhatə dairəsini genişləndirir.

1. Ensiklopedik mənbələrdə qeyd edildiyi kimi, maliyyə sabitliyi maliyyə vəziyyətinin balansında, likvidliyi kifayət qədər olan aktivlərdə, zəruri ehtiyatların əlçatanlığında ifadə olunan sabitlikdir. Digər tərəfdən, kommersiya banklarının dayanıqlığının və işləmə mexanizminin əsasını onların likvidliyi təşkil edir. Kifayət qədər likvidlik səviyyəsinə sahib olmaq, banklara müştərilərin adından ödənişlər etmək, ilk tələbi ilə kreditlərə vəsaitləri qaytarmaq, müştərilərin öz öhdəlikləri əsasında vəsaitlərə (həm pul, həm də müxtəlif kreditlər) tələbatını ödəməyə, buraxdığı qiymətli kağızları qaytarmağa imkan verir. bank və s. kimi vacib funksiyaları həyata keçirə bilmək lazımdır. [2, s.352]

1.3 Bankların idarə olunmasının təşkili

Bankın, hər bir müəssisə kimi, idarə heyəti var. Onun quruluşuna bankın xüsusiyyətləri təsir göstərir. Bank müəssisəsi olaraq onun idarəetmə strukturu bir sıra ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Eyni zamanda, bank özəl bir müəssisədir. Çünki pul qurumu kimi fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən aparatın tərkibi onun özünəməxsus funksiyasını göstərir. Yuxarıdakıların təsdiqini fəaliyyətin təşkilinin müəyyən prinsipləri nümunəsində tapmaq olar. Fəaliyyətin təşkili prinsipi ilə müəyyən əməliyyat və funksiyaları həyata keçirən fəaliyyət dairəsini nəzərdə tuturuq.

Banklar funksional bağlantılar əsasında təşkil olunur. Bu kredit təşkilatlarının strukturu özünəməxsus fəaliyyətini müəyyənləşdirir. Bank əsas kredit təşkilatı rolunda çıxış edir. Onun idarəsində bir qrup mütəxəssis iştirak edir. Eyni zamanda, Bank hesablaşma əməliyyatlarını təşkil edən idarəetmə strukturlarında hesablaşmalar aparır və bölmələr yaradılır. Bank birindən nağd pul götürür və başqalarına təqdim edir. Buna görə də onun idarəetmə strukturlarında kassa

aparatları mövcuddur. Ümumiyyətlə, bank tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatlar sistemi birbaşa idarəetmə sisteminə uyğundur. İdarə heyətinə struktur bölmələri bütövlükdə ticarət və sənaye müəssisələrində rast gəlinmir.

Məlum olduğu kimi, bank təşkilatı prinsiplərinə yalnız funksional prinsiplər deyil, həm də qarşıya qoyulmuş hədəflərin uyğunluğu prinsipləri daxildir. Bildiyimiz kimi, bankın məqsədi bank məhsulunu alıcı tərəfindən almaqdır. Gəlirlərin idarə edilməsi şöbələri yaradılır və bu şöbələr gəlir və xərcləri planlaşdırır. Bankın büdcəsi xərclərin azalmasını müəyyənləşdirir. Bankın təşkili prinsipləri arasında ədliyyə orqanlarının və müxtəlif idarələrin tabeçiliyi prinsipləri var. Hökumətin iki səviyyəsi var: hökumətin yuxarı eşelonları və bankın aşağı eşelonları. [1, səh.294]

Üst eşelonun tərkibinə Bank Şurası, Barik İdarə Heyəti, Təftiş Komissiyası və müxtəlif komponentlər daxildir.

İkinci təbəqəyə digər idarə şöbələri daxildir. Bu şöbə müştəri xidmətləri və bir sıra digər məsələlərlə məşğuldur.

İdarəetmə aparatının struktur prinsiplərindən biri hamar və əlaqəli işləməyi təmin etməkdir. Quruluş anlayışı elementlərin toplanması və qarşılıqlı əlaqəsi deməkdir. Əgər bu və digər müəssisələr bank statusuna malikdirsə, o zaman müvafiq əməliyyatları həyata keçirən və fəaliyyətlərini ətraf mühitlə əlaqələndirən şöbələr yaratmalıdır.

İdarəetmənin təkmilləşdirilməsi prinsipi bank təşkilatı prinsipləri sistemində əvəzəlməz yer tutur. Bu prinsipə əsasən, bankın iş rejimi bankın inkişaf edəcəyi şəkildə təşkil edilməlidir (məsələn: yeni xidmətlərin tətbiqi, xərclərin azaldılması, yüksək məhsuldarlığın əldə edilməsi, bazar araşdırması və s.) Bəzi banklar bunun üçün xüsusi şöbələr yaradırlar nəzərə. Şuranın fəaliyyətini tanınmış iqtisadçı və alimlərdən ibarət mütəxəssislərdən təşkil olunur. Mütəxəssislər Şurasının məqsədi iqtisadi inkişaf, bank siyasəti, elmi tədbirlərin hazırlanması, işçi qüvvəsinin ixtisaslaşması ilə bağlı məsləhət planını təşkil etməkdir.

Bank sistemi yoxlama və yoxlama prinsiplərinə cavab verməlidir. Mütləq bir risk və daxili audit var. Yoxlama tədbirlərin həyata keçirilməsinin qanunauyğunluğunu araşdırır və bu qanunauyğunluğun bankın norma və sərəncamlarına uyğun olub olmadığını düşünür. Bu cür yoxlamalar əsas bankda və onun filiallarında aparılır (daxili audit). Xarici audit, kredit təşkilatlarının fəaliyyətini yoxlamaq üçün lisenziyası olan xüsusi audit idarələri-təşkilatlar tərəfindən aparılır. Bank auditoru müəyyən bir ixtisas imtahanından keçmiş və auditor vəsiqəsi olan istənilən şəxs ola bilər.

Bankların daxili qaydalarından biri işçilərin nizamnaməsidir. Bankın hər bir işçisi şəxsi vəzifələrini bilməli, müəyyən bacarıqlara sahib olmalıdır və müəyyən qaydalara əməl etməyi bacarmalıdır.

Nəhayət, bankı operativ və kifayət qədər məlumatla təmin etmək üçün kredit təşkilatlarının sabitliyini təmin etmək üçün təşkilati və iqtisadi tədbirlər görülməlidir. Bankın infrastruktur elementlərinin informasiya təminatının təşkilati baxımdan yaradılan xüsusi şöbələr tərəfindən həyata keçirilməsi mümkündür.

Bankın strukturunu formalaşdıran məqsədlərdən biri də bank fəaliyyətinin məqsədəuyğun olmasıdır. Əmanətçilərə təklif edilən xidmətlərin keyfiyyətinin, bank işçilərinin məhsuldarlığının yüksəldilməsi, gəlirli iqtisadiyyatın və ya müəssisənin qurulması hədəflər planıdır.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, kommersiya bankının idarəetmə quruluşuna bir neçə faktor təsir göstərir. Bunlara bankın ölçüsü və işçilərinin sayı daxildir. Böyük bankların çox sayda işçisi var. Kiçik bankların böyük banklara xas olan xüsusi şöbələri və idarələri ola bilməz. Kiçik banklarda az sayda adam işləyir və əsas şöbələrdə fəaliyyətlərini genişləndirirlər. (məsələn, informasiya texnologiyaları şöbəsi, əməliyyat şöbəsi, kredit şöbəsi və mühasibat)

Bacarıqlı işçilərin olması kommersiya bankının quruluşuna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bəzi hallarda banklar zəruri əməliyyatları həyata keçirə biləcək mütəxəssis çatışmazlığı səbəbindən bərabər bölmə yarada bilmirlər. Belə bir proses müasir şəraitdə də mövcuddur. Bu çatışmazlıqlara görə bəzi bankların

müasir aparatlarının quruluşu tam formalaşmamış, xüsusi şöbə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərlə işləməməklə yanaşı, digər faktorlar da bəzi bank formalarının inkişafını yavaşladır. Bankların quruluşuna təsir edən əsas faktorlardan biri onların ümumiləşdirmə və ya ixtisaslaşma səviyyələridir. Bir bank öz universallığını elan edərsə, gec-tez içərisində bir sıra xüsusi şöbələr, sektorlar, departamentlər yaratmalı və bu bölünmələr çoxşaxəli bank xidmətlərini reallaşdırmalıdır. Əksinə, ixtisaslaşmış banklar bankı bir sıra əməliyyatlardan azad edir. Digər tərəfdən, bankın hər hansı bir fəaliyyət növü üzrə ixtisaslaşması, geniş əməliyyat spektrini tənzimləməsinə imkan verən şöbə və ofislərin genişləndirilməsini tələb edir. Nəhayət, bankın strukturu iqtisadi itkilərin aradan qaldırılması və bankın işçilərinə əlavə işlərin təyin edilməsi ilə müəyyən edilir. Bank kommərsiya müəssisəsidir. Mənfəət üçün fəaliyyət göstərir. Artıq bir işçi işə götürə bilməz, çünki bu bank işçilərinin maaşlarına təsir göstərə bilər. Düzgün iş görmək üçün banklar kifayət qədər işçi heyətini işə götürməlidir.

Ümumiyyətlə, kommərsiya bankının quruluşunun nümunəsini aşağıdakı kimi təsvir etmək mümkündür. Lakin, hansı əməliyyatlar həyata keçirmələrindən asılı olmayaraq, bankın təşkilati işinin və fəaliyyətinin hüquqi forması müəyyən bir məhsuldur, aşağıdakılardır:

- Bank məclisi;
- Bankın idarə heyəti;
- Ümumi idarəetmə qaydaları;
- Ticarət fəaliyyəti;
- Maliyyə;
- Avtomatlaşdırma;
- İdarəçilərlik.

Bankın İdarə Heyəti adətən onun təsisçilərini əhatə edir. Onların sayı fərqli ola bilər. Fərdi şəxslərin təsisçisi olduğu özəl banklar da var. Dünya bank təcrübəsinin üstünlüklərindən biri də səhmdarlıq formasıdır, burada müxtəlif mülkiyyət formalarına malik fiziki və hüquqi şəxslər təsisçi olurlar. Bankın İdarə Heyəti bankın illik hesabatını təsdiqləyir, təsisçilərin və səhmdarların illik

iclaslarını təşkil edir və bank fəaliyyətinin strateji problemlərinin həllində iştirak edir.

İkinci qrup, yəni bankın Direktorlar şurası (idarə heyəti) bankın ümumi rəhbərliyi üzərində məsuliyyəti var və bankın fəaliyyətinin strateji istiqamətini müəyyənləşdirir. Bankın Direktorlar Şurası bankın rəhbər işçilərindən, sədri, sədri, sədri, bələdiyyə başçısı, köməkçiləri və bankın əsas şöbələrinin rəhbərlərindən ibarətdir. Bankın Direktorlar Şurası bank fəaliyyətinin təşkili üçün bank sahibləri tərəfindən cəmlənmiş işçilərdən ibarətdir. İdarə Heyətinə şirkətə borc verənlər də daxil ola bilər.

Üçüncü qrupa - ümumi işlər idarəsi üçün planlaşdırma, proqnozlaşdırma, metodologiyanın inkişafı, təhlükəsizlik və hüquq xidmətləri daxildir. Bu qrupun məqsədi hədəflərimin inkişafını təmin etmək, qarşısında qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirməkdir. Xərclərin və xərclərin təşkili, mənbələri təmin etmək və öhdəliyi yerinə yetirməkdən ibarətdir.

Dördüncü qrup - kommersiya fəaliyyətinə müxtəlif növ bank xidmətlərinin təşkili (kredit, investisiya, valyuta və digər əməliyyatlar) daxildir. Buraya ziyarətçilər üçün bütün kommersiya xidmətləri daxildir. Bank bankdan gəlir gətirdiyi üçün bankın mərkəzi bağlantısı hesab olunur. Buraya kredit idarəetməsi, əməliyyatların idarə edilməsi, qiymətli kağızlar və əməliyyatların idarə edilməsi, valyuta əməliyyatlarının idarə edilməsi və s. daxildir.

Kredit şöbəsi kredit portfelinin yaradılması, əmanətçilərə kredit verilməsi, bank filiallarının kredit fəaliyyətinə nəzarət, kreditlərin verilməsinə nəzarət, kredit əməliyyatlarının təhlili və metodik təminat üzərində işləyir.

Kredit şöbəsi müqavilələr hazırlayır və əməliyyat şöbəsinin vaxtında ödənilməsi üçün sifarişlər hazırlayır. Buraya əlavə kreditlərin hazırlanması, borcalanın maddi vəziyyətinin sistematik təhlili, kreditlər üzrə cərimələrin müəyyənləşdirilməsi və kreditlərə faiz ödəmələri barədə aylıq hesabatların verilməsi daxildir. Bu şöbənin əməkdaşları kreditləşmənin optimallaşdırılması ilə əlaqədar təkliflər, müştərilərə kreditləşmənin yeni formaları və metodları ilə əlaqədar tövsiyələr hazırlayır.

Kredit təminatına nəzarət bölməsində girov öhdəliklərinin tənzimlənməsini, girov kimi alınan qiymətli əşyaların vəziyyətini, vaxtı keçmiş kreditlər üçün girovun ödənilməsini və vaxtı keçmiş kreditlərin qaytarılmasını yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər görülür.

Təhlil və metodologiya şöbəsi kredit şöbəsi daxilində də işləyə bilər. Onun vəzifələrinə bankdakı kredit fəaliyyətini normallaşdıran normativ sənədlərin hazırlanması, rüblük və illik əməliyyatlar haqqında hesabatların hazırlanması, kredit bazarındakı vəziyyətin yaxşılaşdırılması, faiz strukturunun və kredit qoyuluşlarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər daxildir. Bankların kredit şöbələrində ümumiyyətlə aktiv əməliyyatlar üçün nəzərdə tutulmuş ehtiyat şöbəsi var. Xüsusi şərtləri nəzərə alaraq bankın bu filialı müstəqil bir şöbə olaraq ayrıla bilər. Bu idarə depozit banklarının əsasını təşkil edir. Banklar yalnız kredit verməklə və bununla da müştərilərə ödəməklə gəlir əldə etmirlər. Klirinq əməliyyatları bank xidmətləri arasında xüsusi yer tutur və bank onların həyata keçirilməsi üçün komissiya tələb edir. Bankın nağdsız yerləşdirmələri müştərilərin cari və kredit ödəmələrinə tam xidmət edən əməliyyat şöbəsi tərəfindən təşkil olunur. Əməliyyat işçilərinin əsas vəzifəsi fondlardan yığımla əlaqəli ödəniş sənədlərini müəssisələrdən, təşkilatlardan, kooperativlərdən, icmalardan və ayrı-ayrı şəxslərdən almaq, akkreditivlə ödənişlər etmək, müştərilərə ödəniş sənədlərinin düzgün doldurulması ilə bağlı məsləhət vermək, pulu depozit etmək və ya silmək, hesab qəbzlərinin alınması və verilməsindən ibarətdir.

Kommersiya bankında da qiymətli kağızlarla işləmə şöbəsi var. Bu şöbə qiymətli kağızları alır, qeydiyyatdan keçirib saxlayır ki, bu səbəbdən də banka bu kağızlardan əlavə komissiya verilir. Müasir vəziyyətdə kommersiya banklarının belə əməliyyatları adi haldır. Bu, dövlət banklarına qısa müddətli borcdan əlavə gəlir əqazanmağa imkan verir. Valyuta əməliyyatları şöbəsi də idarənin müstəqil bir bağlantısı kimi çıxış etməsi mümkündür.

Beşinci qrupa - bankın daxili xərclərinin, bankın kommersiya müəssisəsi rolunda fəaliyyətinin uçotu daxildir.

Altıncı qrup - kommersiya bankının qurulmasında vacib element avtomatlaşdırma blokudur. Müasir texniki vasitələr, elektron maşınlar olmadan banklardakı pul vəsaitlərinin (kreditlər, ödəmələr, hesablaşmalar və başqa əməliyyatlar) hərəkətini düşünmək mümkün olmaz. Bu blok elektron məlumatların emalı blokudur.

Yeddinci qrupa inzibati blok deyilir. O, ilk növbədə, bankın kadrlar şöbəsini əhatə edir. Bu şöbənin vəzifələrinə kadrların işə qəbulu, bankda təyin edilmiş vəzifələrdə işləmək istəyən namizədlərin seçimi, kredit təşkilatı işçilərinin peşəkar inkişafı, işçilərin işə qəbulu, vəzifəsinin yüksəldilməsi və işdən azad edilməsi daxildir.

Banklararası rəqabət qarşısında yüksək səviyyədə işçi heyəti kommersiya bankı kimi strategiyanın ayrılmaz hissəsi olur. Bu qrupa bankın katibliyi, ofisi, həmçinin bankın qurulması, iqtisadi və sosial məsələlər üzrə şöbəsi daxildir.

FƏSİL 2. Bank sistemində informasiya texnologiyalarının tətbiqi

2.1. Bank sistemində İT strukturu və texnoloji infrastruktur

Bank infrastrukturunu da bank sisteminin elementlərinə daxildir. Bura, bank sisteminin fəaliyyətini dəstəkləyən müəssisələr, agentliklər və xidmətlər daxildir. Bank infrastrukturuna informasiya, metodik, elmi, işçi heyəti, həmçinin kommunikasiya və rabitə vasitələri daxildir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində banklarda, hər şeydən əvvəl, ölkə iqtisadiyyatı, onun sektorları, habelə xidmət etdiyi hüquqi və fiziki şəxslərin fəaliyyəti haqqında geniş və vaxtında məlumatlara ehtiyac duyulur. Bankların müştərilərin kredit qabiliyyətini, iqtisadi və biznes bazarının vəziyyətini, əmlak idarəçiliyini düzgün araşdırmaqla qiymətləndirməsi və müştərilərə vaxtında məlumat vermələri vacibdir. Bugünkü yüksək rəqabətli bazar iqtisadiyyatı, mümkün ola biləcək iqtisadi böhran, idarələrin və dövlətin qeyri-sabit maliyyə vəziyyəti, düzgün qərar qəbul etmək üçün məlumatların verilməsi banklara görə günün tələbinə çevrilir. Onsuz banklar hətta müvəqqəti maliyyələşdirmə fəaliyyətlərini həyata keçirə bilməyəcək və müştərilərə lazımlı xidmətləri vaxtında və keyfiyyətli şəkildə təqdim edə bilməyəcəklər. Eyni zamanda, onlar kapital itkisinə səbəb ola bilərlər. Məlumatların vaxtında alınması və təhlili bank xidmətləri texnologiyalarının lazımi tələbidir. - Banklar indi zəruri məlumatları müxtəlif mənbələrdən - özəl agentliklərdən, jurnallardan və dövri nəşrlərdən, çoxsaylı məlumat kitablarından, mərkəzi banklardan və s. əldə edirlər və beynəlxalq arenada baş vermiş vacib dəyişikliklər haqqında məlumatları internet vasitəsi ilə ala bilərlər.

İT sistemində daxil olan və İT sistemində işlənən və saxlanılan məlumatlar bank istifadəçilərinin ehtiyaclarına uyğun olmalıdır. Bu məlumat müəyyənləşdirilməli, toplanmalı və yayılmalıdır ki, bank işçiləri öz vəzifələrini səmərəli və vaxtında yerinə yetirə bilsinlər.

Müvafiq olaraq, İT işçiləri bankın məlumat bazası tələblərini və əlaqəli məlumat sistemlərini əhatə edən məlumat strukturu modelini yaradıb müntəzəm olaraq yeniləməlidirlər. Məlumat quruluşu modeli, sistem quruluşu, texnoloji

istiqamətdə və miqrasiya strategiyalarına müvafiq xüsusiyyətləri əks etdirən uzun müddətli İT planına uyğun olmalıdır.

Dəyişikliklərin və qaydaların ardıcıl monitorinqi banklarda İT xidmətinin texnoloji infrastruktur planını hazırlayarkən və tətbiq edərkən bu amillər nəzərə alınacaq şəkildə aparılmalıdır.

İT Komitəsi Texnoloji infrastruktur planını fəvqəladə hallara qarşı sistemətik şəkildə qiymətləndirməlidir (yəni infrastrukturun ehtiyatı, dayanıqlılığı, adekvatlığı və təkamül imkanları). Texnoloji infrastruktur planına görə, banklarda İT şöbəsi tərəfindən İT sistemlərini və prosedurlarını standartlaşdırma qaydalarına uyğunlaşdırmaq üçün texnoloji normalar yaradılmalıdır.

Rəhbərlik, məlumatın bank müştərilərinin ehtiyaclarına uyğun olmasını və məlumatın bank işçilərinin öz vəzifələrini səmərəli və vaxtında yerinə yetirə biləcəyi şəkildə və vaxtında müəyyənləşdirilməsinin, toplanmasının və yayılmasının təmin edilməsini təmin etməlidir. Buna əsasən İT xidməti, bankın korporativ informasiya modelini və əlaqədar informasiya sistemlərini tam təsvir edən məlumat strukturu modelini yaradıb müntəzəm olaraq yeniləməlidir. Verilənlərdən istifadə hüququ və sintaksis qaydaları (iş qaydaları) barədə məlumat lüğəti olmalıdır. Məlumat lüğətini saxlamaq səlahiyyətləri müəyyənləşdirilməlidir.

Məlumatların təsnifləşdirilməsi və səlahiyyətlərin dəqiq müəyyənləşdirilməsi üçün rəsmi prosedurlar mövcud olmalıdır. Kateqoriyalara ən pis halda təsnif olunmayan, daxili və məxfi kateqoriyalar daxil edilməlidir.

İT Komitəsi bütün vacib məlumatlara görə təhlükəsizlik səviyyələrini müəyyənləşdirməli, tətbiq etməli və dəstəkləməlidir. Böyük banklarda müxtəlif səviyyələrdə təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün elektron ticarət, mobil ödəniş və telekommunikasiya inkişafının ehtiyaclarını nəzərə alan meyarlar qurulmalıdır.

IT ilə əlaqəli təşkilat qrafiki

İT xidmətinin digər xidmətlərə münasibətdə müstəqilliyi bankın təşkilati cədvəlində nəzərə alınmalıdır. Effektiv təşkilati qrafiklər mövcud fəaliyyət istiqamətini, məsuliyyətləri və səlahiyyətləri əyani şəkildə müəyyənləşdirməlidir. Yetərli nəzarət və məsuliyyət bölgüsü aydın görünməlidir.

Aşağıdakı əsas funksiyaları bankın daxili İT şöbəsi həyata keçirə bilər:

1. Proqram və sistem proqramlarının yaradılması və saxlanması.
2. İstifadəçi, əməliyyat və informasiya sistemlərinin idarə edilməsi.
3. İstifadəçilər üçün texniki dəstək (Help Desk xidmət).
4. Kompüter əməliyyatları (mərkəzi məlumatların əldə edilməsi, məlumatların əldə olunmasına nəzarət, planlaşdırılma və icra tapşırıqları və s.).

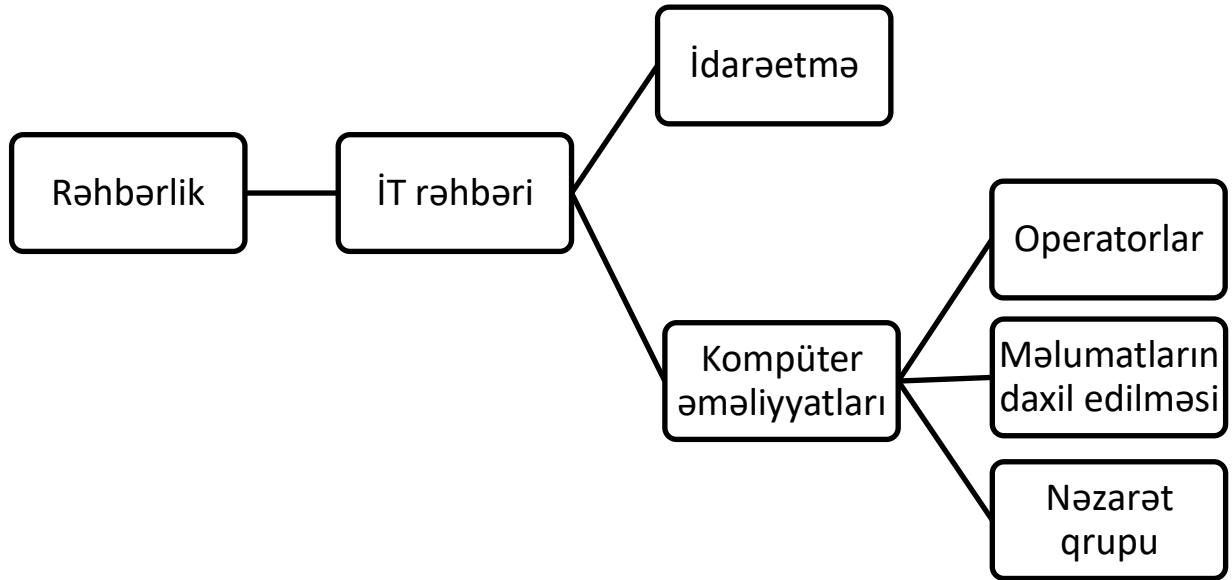
Müxtəlif İT xidmətlərinin səlahiyyətləri bankın İT heyəti arasında bölüşdürülməlidir və ya xarici İT xidmət təminatçılarna verilməlidir. Bank rəhbərliyi İT funksiyalarının yerləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Məsuliyyətlərin verilməməsi riskini azaldan kompensasiya nəzarət mexanizmləri olmadığından işçilərə, şöbələrə və ya xarici bir şirkətə verilməməsi lazım olan funksiyalar mövcuddur (Distribution Control Cədvəl).

1, 2 və 3-cü diaqramlarda, məsələn, təşkilat qrafikləri göstərilir. İT strukturlarının ölçüsünə görə dəyişən müəyyən xüsusiyyətlərə sahibdir:

- Kiçik İT təşkili cədvəli (Şəkil 4) daxili kompüter sistemi olan kiçik bankları təmsil edir. Belə bankların ümumiyyətlə daxili bir proqramlaşdırma xidməti yoxdur. Proqramlaşdırma fəaliyyətləri məhduddur və proqram təminatçıları proqramdakı dəyişiklikləri təmin etməlidirlər. Şəkil 4-də göstərilən kimi, kiçik bankların İT idarəetmə funksiyası olmalıdır. Məlumat vermək ümumiyyətlə qeyri-rəsmi və şifahi olur. Bütün məsuliyyətlərin bölünməsi iqtisadi baxımdan məqsədəuyğun ola bilməz. Ehtiyat qaydalarına kədr hazırlığı, həssas materialların itiqat yoxlanılması, vəzifələrin dəyişdirilməsi və müstəqil təhlil və rəylər daxil edilməlidir.

Şəkil 4. Təşkilati sxem.

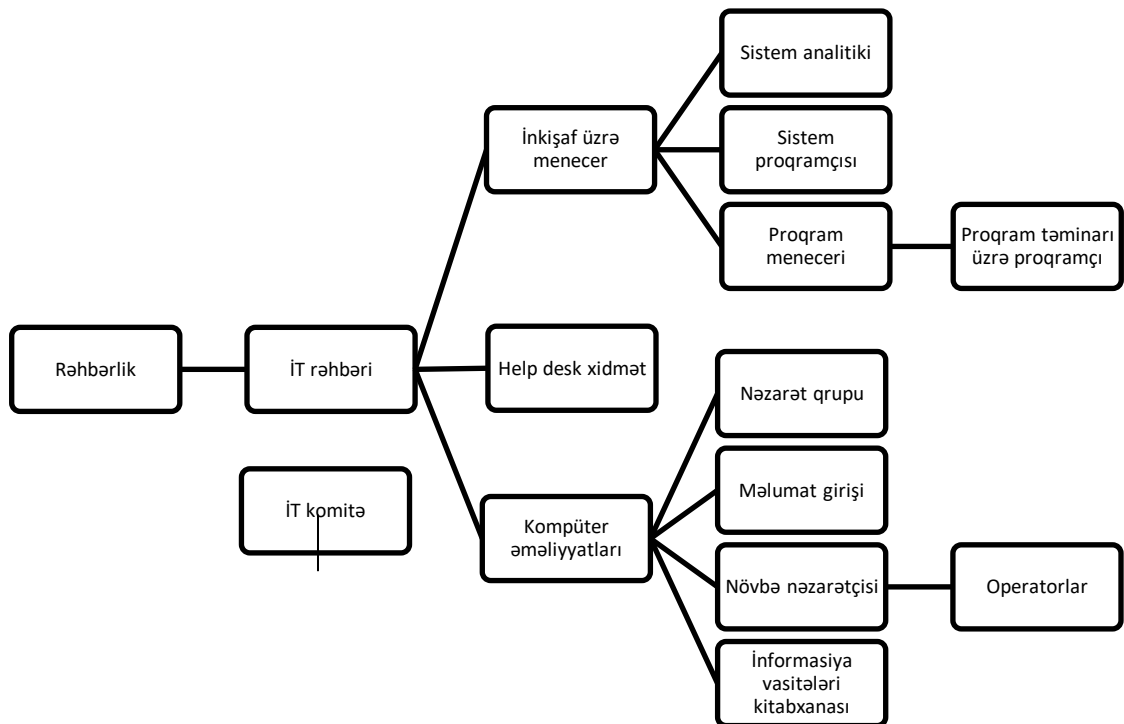
Kiçik banklar üçün Kiçik həcmli İT strukturu nümunəsi

• Geniş istifadəçi kütləsi olan orta ölçülü İT strukturlarında (Şəkil 5), struktur çox vaxt daha rəsmi olur. İT menecmentinə rəhbərlik və İdarə Heyəti haqqında məlumat verilməlidir. Son istifadə olunan kompüter sistemlərində adətən vacib əməliyyatları emal olunur. Bu cür strukturlar kiçik IT strukturlarına nisbətən daha aydın bir məsuliyyət bölgüsünə malikdir.

Şəkil 5. Təşkilati sxem.

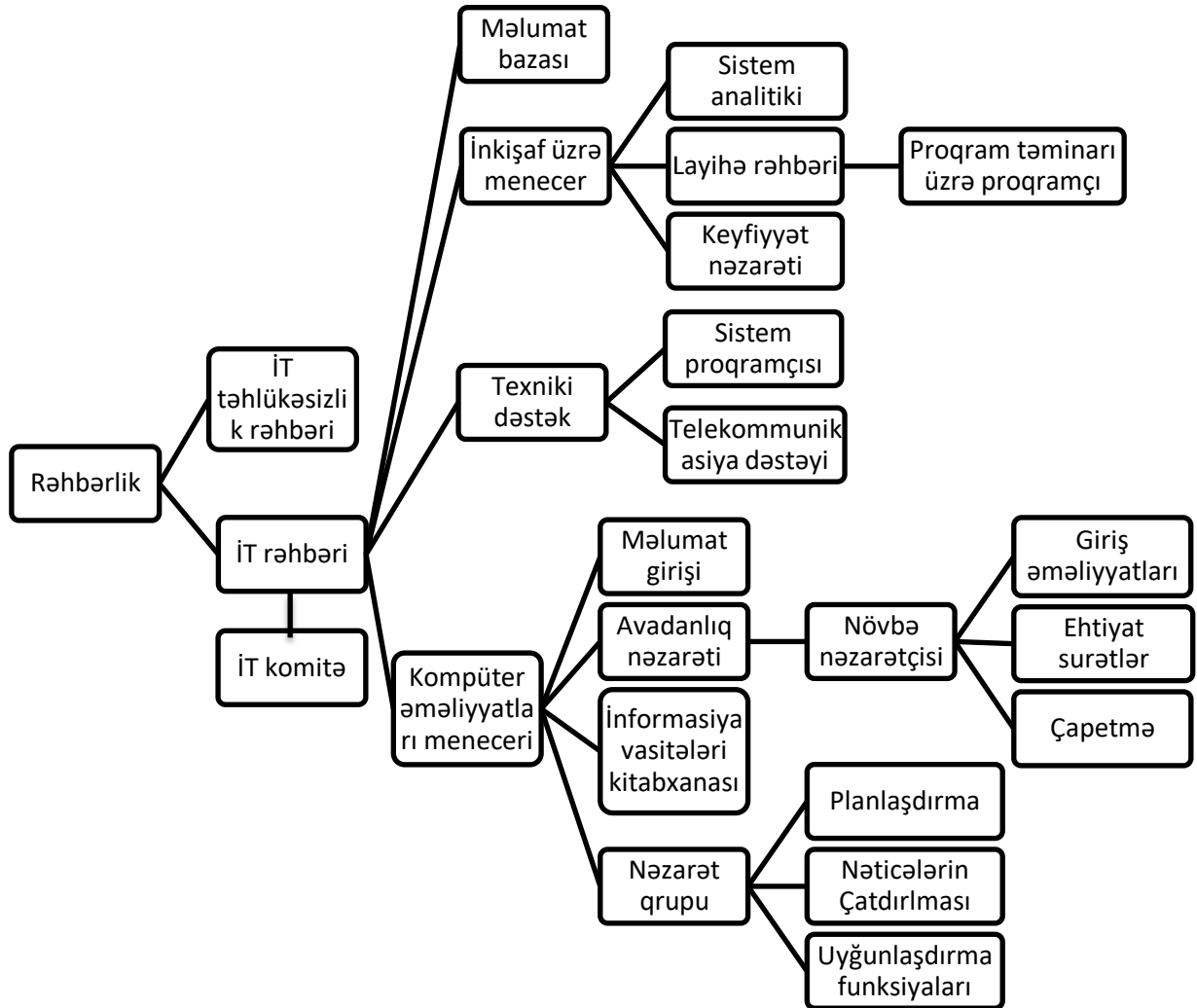
Orta ölçülü banklar üçün Orta həcmli İT strukturu nümunəsi

• Böyük İT strukturları (Şəkil 6) ətraflı təşkilati qrafiklərə və iş təsvirlərinə malik olmalıdır. Bu cür İT strukturlarında rabitə və nəzarət səviyyəsini artırmaq üçün təşkilat komitələri və müntəzəm idarəetmə görüşləri də olmalıdır. Böyük İT strukturları olan banklar çox vaxt çox məlumat mərkəzlərinə və pulsuz son istifadəçi sistemlərinə malikdir. Bu cür sərbəst axın sistemləri, çox vaxt vacib proqramlar yazmaq üçün mikrokompyuterlərdən istifadə edən kiçik İT quruluşu kimi qurulur.

Şəkil 6. Təşkilati sxem.

Böyük banklar üçün Böyük həcmli İT strukturu nümunəsi

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankı.

İnformasiya Texnologiyaları Standartı. Səh 10.

Vəzifə Təlimatları

Məlumatın əldə edildiyi hər bir fəaliyyət üçün məsul olduğu sahələr müəyyənləşdirilməlidir. Tipik olaraq, bu cür səlahiyyətləri şöbənin ölçüsünə və mürəkkəbliyinə görə İT rəhbərliyi həyata keçirir. Məsuliyyət, hesabatlılıq və cavabdehlik iş təlimatlarında müəyyən edilməlidir. İş təsvirləri görülən işlərin səmərəliliyinin obyektiv dəyərləndirilməsini təmin edir. İş təsvirləri və

terminologiya banka görə dəyişə bilər. Aşağıdakılar bir IT quruluşunda mövcud ola biləcək vəzifələrə nümunədir:

- **İnformasiya Sistemləri Meneceri:** IT xidməti, şöbə və ya filialın qaynaqlarına və fəaliyyətlərinə nəzarət edir; məlumatların emalı sənayesi ilə digər istifadəçi bölmələr arasında xidmətlər və informasiya sistemləri ilə əlaqəli planlar, layihələr, fəaliyyətlər və s. əlaqələndirir. məsələlərə dair rəhbərliyə hesabat verir.

- **Əməliyyatlar Meneceri:** Kompüter mərkəzinin işinə, o cümlədən avadanlıqların, xidmətlərin və işçilərin quraşdırılması üçün cavabdehdir, kompüterlərin quraşdırılması ilə bağlı gündəlik işlərini əlaqələndirir, qurulmuşlara uyğunluğunu təmin etmək üçün sistemin hazırkı işinə nəzarət edir plan. Emal dayandıqda texnoloji prosesi yenidən başladır; kadr hazırlığı və vəzifələrin icrasını təmin edir.

- **Əməliyyatlar sırasına nəzarətçi:** Hər növbədə kompüter texnikasının işini əlaqələndirir; kompüterin işini izləyir və gündəlik baş verə biləcək problemləri həll edir; halların növbələrə bölünməsi üçün də cavabdehdir.

- **Kompüter Operatoru:** Kompüter avadanlıqlarını Operatorun İstismar Təlimatındakı qaydalara uyğun idarə edir. Kompüter qurğuları, disklər, kasetlər və böyük avadanlıqlar üçün printerlər üçün operatorlar təyin olunmalıdır. Öhdəliklərin sayından asılı olmayaraq, operatorların funksiyaları işlədikləri avadanlıqların istismar təlimatlarında göstərilənlərlə məhdudlaşmalıdır. Operatorlar proqramlaşdırma və kitabxanaçılıq funksiyalarını yerinə yetirməməlidirlər və yalnız bu proqramı işlətməyə görə sənədlərdən istifadə edə bilmə səlahiyyətinə sahib olmalıdırlar.

- **Media Kitabxanası:** Mərkəzin kompüterlərində oxunan məlumat sənədlərinin və kompüter proqramlarının qorunmasına və fiziki nəzarətinə cavabdehdir. Ayrıca disk və kasetlərin (xarici elektron media) düzgün saxlanması, məlumatların düzgün idarə edilməsi və saxlanması üçün məsuliyyət daşıyır. Kompüter işləməsi və ya sınılanması üçün tələb olunan faylları yayımlayır,

kitabxana fəaliyyətlərinin dəqiq uçotunu aparır, ehtiyat kitabxanada müvafiq sənədləri saxlayır və bu kitabxanaya lazımı fiziki nəzarət edir.

- Məlumat girişi operatoru: Lazımı məlumatları hazırlayıb klaviatura vasitəsilə diskə və ya xarici elektron mühitə daxil edir.

- Nəzarət qrupu: əməliyyatların düzgünlüyünü və uyğunluğunu müəyyəndəşdirir, çıxış məlumatlarını giriş nəzarətinin nəticələri ilə müqayisə edir; qəbul edilməmiş / oxunmamış əşyaları yenidən daxil etmək üçün hazırlayır və yekunlaşdırır. İstifadəçilər tərəfindən təqdim olunan müqayisə formalarını araşdırır və ya dəqiq məlumat toplamaq üçün fərqləri və balansdan kənar situasiyaların qeydiyyatını aparır. Çıxış məlumatlarının təyinat yerinə çatdırılması və paylanmanın həyata keçirilməsini təmin edir.

- Sistem və Proqramlaşdırma Meneceri: Sistem və proqramlaşdırma mütəxəssislərinə nəzarəti icra edir və əsas çərçivə (mainframe) və PC (fərdi kompüter) istifadəsinə əsas götürən sistemlər üçün bütün sistemlərin inkişafı və proqramlaşdırılmasını əlaqələndirir; proqramlaşdırma və digər şöbə prosedurlarını hazırlayır və ya tətbiq edir və əvvəlcədən müəyyən edilmiş məqsəd və planlar daxil olmaqla proqramlaşdırma ilə əlaqəli layihələrdə irəliləyişin qiymətləndirilməsindən məsuldur.

- Sistem analitik: Məlumatların işlənməsi tələblərini təhlil edir; cari avtomatlaşdırılmış sistemlər dəyərləndirilir və fəaliyyətlərin aparılması üçün yeni və ya yenidən işlənmiş prosedurları hazırlayır; sistemin istifadəçiləri ilə sistemin yaradıcıları olan İT peşəkarları arasında əlaqə qurur; proqram məntiqi, proqram sistemlərinin və diaqramların blok diaqramlarını hazırlayır.

- Proqramçı: Proqramlar və proqram sənədləri hazırlayır; proqram məntiqini kompüterə daxil ola biləcək bir formaya çevirir; və məntiq sxemlərində və kodlaşdırmada səhvləri düzəldir (problemlərin aradan qaldırılması). Proqramçı vəzifəsi daha sonra sistem proqramçılarına və proqram təminatçılarna bölünə bilər.

- Sistem Proqramçısı: Kompüterlərin işləməsi üçün lazım olan əməliyyat sistemi proqramlarını hazırlayır və tətbiq edir. Bununla birlikdə sistem proqramçıları birbaşa əməliyyat tapşırığı yerinə yetirmirlər, ümumiyyətlə mürəkkəb fayl idarəetmə problemləri, verilənlər bazası sistemləri və böyük telekommunikasiya şəbəkələri üçün məsul şəxslərdir; əməliyyat sistemini yaratmaq, təkmilləşdirmək və tətbiq etmək; xidmətlər, tapşırıqların idarə edilməsi dili, giriş / çıxış məlumatlarına nəzarət proqramları və idarəetmə modullarını həyata keçirmək; əməliyyat sisteminin və proqram təminatlarının səmərəliliyini qiymətləndirmək və sınaqdan keçirmək üçün proqramlar hazırlaya bilər.

- Proqram təminatçısı: Sistemin və kompüterin texniki ehtiyaclarına uyğun olaraq tələb olunan xidmətləri və ya əməliyyatları həyata keçirən proqramları hazırlayır, yoxlayır və sənədləşdirir; ətraflı blok diaqramları tərtib edir, test məlumatları üçün test məlumatlarını hazırlayaraq proqram məntiqini doğrulduq, proqramları yenidən işləyir və tənzimləyir və alt səviyyəli proqramlarda cari proqramlarda istifadə edilən bütün prosesləri sənədləşdirir, müxtəlif səviyyəli blok diaqramları, konfigurasiya proqramları və digərləri hazırlayır -Müxtəlif sahələr. yardım göstərir. Tətbiq proqramlarının hazırlanması, sınaqması və həyata keçirilməsinə cavabdehdir.

- Telekommunikasiya Sisteminə Dəstək Meneceri: Yerli və qlobal şəbəkələrə görə telekommunikasiya sistemlərinin planlaşmasına, quraşdırılmasına və sınaqmasına nəzarət edir; Bankın telekommunikasiya resurslarını dəstəkləmək üçün kompüter peşəkarlarından ibarət heyətə rəhbərlik edir.

- Təhlükəsizlik işçisi: İT avadanlıq və aktivlərinin fiziki təhlükəsizliyinə cavabdehdir; Kompüter resurslarının üzləşə biləcəyi təhdid və zərərləri müəyyənləşdirmək üçün risklərin təhlilini aparır, İT resursları və aktivlərinin qorunması üçün müvafiq qaydalar yaratmaq üçün İT və istifadəçi şöbələri ilə əlaqə qurur.

- İstifadəçi Yardım Qrupu: Kompüter əsaslı əməliyyatlar və istifadəçi şöbələri arasında vasitəçi rolunda çıxış edir; istifadəçi tərəfindən yaradılan çıxış hesabatlarının (istifadəçi hesabatlarının) izahatını təqdim edir; gələn sənədləri və

xaric edilən hesabatları (məsələn, istifadəçi təlimatlarını) əks etdirən texniki məlumat hazırlayır.

- Texniki dəstək heyəti: Kompüter istehsalçıları, proqram təminatı işçiləri (müşəri xidmətləri üzrə mütəxəssislər), proqramçı mütəxəssislər və sistem analitikləri ilə əlaqə; proqramlaşdırma və İT prosesləri arasında sistemin tərəqqisinə nəzarət edir; Bu xidmət ümumiyyətlə yüksək texniki biliyi olan bir və ya bir neçə sistem proqramçısından ibarətdir.

- Şəbəkə Xidmətlərinə Dəstəkçi heyəti: Düzgün və səmərəli onlayn rabitə şəbəkəsinin tam şəkildə təminatı üçün proqram təminatı işçiləri və əməliyyat işçiləri arasında əlaqə rolunu oynayır. Bu tapşırıq ümumiyyətlə məlumat ötürülməsi və şəbəkə xidmətləri sahəsində təcrübəsi olan işçilər tərəfindən yerinə yetirilir.

- Verilənlər bazası Administratoru: Məlumatların təqdimatını dəyişdirmək, məlumat elementlərini (məlumat kateqoriyalarını) silmək və ya verilənlər bazasına daxil olma təhlükəsizliyini dəyişdirmək tələblərinə cavab olaraq məlumat mübadiləsi mərkəzi və mühafizəçi kimi fəaliyyət göstərir. Bu şəxs və ya qrup verilənlər bazasında saxlanan məlumatların təşkili və təhlükəsizliyi üçün məsuliyyət daşıyır.

- Keyfiyyətə Təminat Heyəti: Quraşdırma standartlarına və prosedurlarına uyğunluğunu təmin etmək üçün sistem dizayn layihələrinin inkişafını təhlil etməyə cavabdehdir. Xidmətlərin keyfiyyətini təmin etmək üçün dəyər, təsir və ya riskin müəyyənləşdirilməsində vacib olan layihələr bu heyət tərəfindən nəzərdən keçirilməlidir. Bu vəzifələrin bütün İT şöbələrində fəaliyyətə verilməməsi mümkündür və ya bir neçə iş bir şəxs tərəfindən yerinə yetirilə bilər. İT sahəsində risklərin qarşısını almaq üçün müəyyən vəzifələr var ki, onlar birləşdirilə bilməz (Cədvəl 1).

Cədvəl 1: Vəzifələrin bölüşdürülməsinə nəzarət.

	Kompüter operatoru	İnformasiya vasitələri üzrə kitabxanaçı	Məlumatların daxil edilməsi	Nəzarət qrupu	Sistem analitiki	Sistem programçısı	Program təminatı programçısı	Təhlükəsizlik xidmətçisi	Verilənlər bazası inzibatçısı	Keyfiyyət təminatı
Kompüter operatoru	X		X	X	X	X	X	X	X	
İnformasiya vasitələri üzrə kitabxanaçı		X			X	X	X	X		
Məlumatların daxil edilməsi	X		X	X		X	X	X	X	
Nəzarət qrupu	X		X	X	X	X	X			
Sistem analitiki	X	X		X	X	X		X		X
Sistem programçısı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Program təminatı programçısı	X	X	X	X		X	X	X	X	X
Təhlükəsizlik xidmətçisi	X	X	X		X	X	X	X		
Verilənlər bazası inzibatçısı	X		X			X	X		X	
Keyfiyyət təminatı					X		X			X

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankı.

İnformasiya Texnologiyaları Standartı. Səh 14.

*X – Funksiyalar birləşdirilməməlidir. Bundan əlavə, informasiya təhlükəsizliyi işçisinin vəzifəsi iqtisadi baxımdan məqsəduyğun deyilsə, təhlükəsizlik şöbəsinin əməkdaşları bu vəzifəni icra edə bilərlər.

2.2 İT üzrə risklərin idarə edilməsi

Risklərin idarə edilməsi üçün son məsul vəzifə Müşahidə Şurasının tabeçiliyi altında yerinə yetirilməlidir. İT Komitə və İdarə Heyətinin səlahiyyətlərinə İT risklərinin idarə olunmasına nəzarət də daxil edilməlidir. İT risklərinin idarə olunması üçün məsuliyyət İT şöbəsi və İT sistemi istifadəçilərinə verilməlidir.

Bu vəziyyətdə, bankın qarşılaşdığı digər risklər kimi, İT risklərinin idarə olunması risklərin dəyərləndirilməsi, azaldılması və nəzarət yolu ilə həyata keçirilir.

Risklərin qiymətləndirilməsi və təhlili: Maddi və qeyri-maddi İT aktivləri üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin araşdırılıb təyin edilməsi prosesidir. Bura, təhlükəsizlik tədbirlərinin müəyyən edilməsi, təsdiqlənməsi və icrası daxildir. Risk analizinin məqsədi maddi və məlumatlandırıcı İT aktivləri ilə əlaqəli təhlükəsizlik riskləri haqqında daha yaxşı məlumat əldə etmək və risk səviyyələrinin və ya təhlükəsizlik pozuntularının təsirini azaltmaq üçün təhlükəsizlik tədbirlərini müəyyən etməkdir.

İş vahidi rəhbərləri məsuliyyət sahələrində müvafiq nəzarət mexanizmlərinin mövcudluğunu təmin etmək üçün risklərin idarə edilməsi və təhlil metodlarından istifadə etməlidirlər. Risklərin dəyərləndirilməsi prosesi birdəfəlik hadisə deyil, davamlı bir proses olmalı və texnologiya və bankçılıqdakı dəyişikliklərə reaksiya verərkən çevik olmalıdır. Buna görə Risklərin qiymətləndirilməsi prosesi İş Bölmələrində əməliyyat səviyyəsində aparılmalıdır.

Risklərin azaldılması: riskin məqbul səviyyəyə endirilməsidir. Bu prosese bank rəhbərliyi tərəfindən səmərəli qorunma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, təhlil edilməsi, seçilməsi, təsdiqlənməsi və reallaşdırılması daxildir. Bank Vahidi Menecerləri, bankın əsas məlumatları və İT aktivləri ilə qarşılaşdığı risk səviyyəsini azaltmaq üçün riskləri azaltma üsullarından istifadə etməlidirlər.

Risklərə nəzarət: İnformasiya Texnologiyaları Departamentinin və zəruri hallarda İT Komitəsinin vasitəsilə Biznes Departamenti səviyyəsində aparılmalıdır. Risklərə nəzarət, qoruma tədbirlərinin davamlılığının təminatı üçün gündəlik iş

rejimi aktiv olmalıdır. Risklərin idarə edilməsi prosedurları üçün standartlar aşağıdakı hissələrdə verilmişdir.

İnformasiya təhlükəsizliyinin idarə olunması

Təhlükəsizlik siyasəti

İT Komitəsi İT resursları və sistemlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək və təkmilləşdirmək üçün Bankın təhlükəsizlik və daxili nəzarət üzrə ümumi struktur siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün tam məsuliyyət götürməlidir. Bu siyasət fəaliyyətin ümumi məqsədlərinə uyğundur və profilaktik tədbirlər, səhvlərin vaxtında aşkarlanması, itkilərin məhdudlaşdırılması və vaxtında bərpa olunmaqla risklərin azaldılmasına nailiyyətinə malik olmalıdır. Tədbirlər mənfəət / zərər təhlilinə əsaslanmalı və əhəmiyyətinə görə seçilməlidir. Quruluşun dəyişkən təşkilati, iqtisadi və texniki tələblərə cavab verə bilmə imkanını qabiliyyətini dəstəkləmək üçün strukturun dövri qiymətləndirilməsi meyarları müəyyən edilməlidir.

Təhlükəsizlik məsuliyyəti

İdarə Heyəti rəsmi olaraq bankın informasiya fəallarının fiziki və hüquqi təhlükəsizliyini təminatı səlahiyyətini informasiya təhlükəsizliyi menecerinə həvalə etməlidir. İnformasiya təhlükəsizliyi meneceri İT üzrə məsul İdarə Heyətinin üzvünə hesabat verməlidir. Zəruri hallarda, xüsusi sistem səviyyəsində müvafiq təhlükəsizlik məsələlərini həll etmək üçün əlavə təhlükəsizlik idarəetmə səlahiyyətləri yaradılmalıdır.

Təhlükəsizlik idarəetməsi

İT təhlükəsizliyinin lazımi səviyyəsinin təminatı vəzifəsi İT üzrə İdarə Heyəti üzvünün məsuliyyətindədir. İT təhlükəsizlik sistemi təhlükəsizlik tədbirləri bankın ümumilikdə əməliyyat tələblərinə cavab verən şəkildə idarə olunmalıdır. Bu prosesə aşağıdakılar aiddir:

- Risklərin qiymətləndirilməsi məlumatlarını İT təhlükəsizlik planlarına daxil etmək;
- İT təhlükəsizlik planının icrası;

- İT konfigurasiyasındakı dəyişikliklərin ifadə edilməsi üçün İT təhlükəsizlik planını yenilənməsi;
- Dəyişiklik tələblərinin İT təhlükəsizlik sisteminə təsirini qiymətləndirmək;
- İT təhlükəsizlik planının icrasına nəzarət etmək;
- İT təhlükəsizlik prosesləri yerinə yetirilməsinin bankın digər qayda və prosedurları ilə uyğunlaşdırılması.

Məlumat əldə etmək hüququ

İT məlumatlarına giriş və istifadə, istifadəçiləri və məlumat əldə etmə qaydalarını əlaqələndirən adekvat identifikasiya və icazə mexanizmlərinin tətbiqi ilə məhdudlaşdırılmalıdır. Bu cür mexanizmlər icazəsiz işçilərin, telefon əlaqələrinin və digər sistemin (şəbəkənin) giriş limanlarının kompüter resurslarına daxil olmasının qarşısını almalı və həmçinin səlahiyyətli istifadəçilərin parol təqdimatından istifadə sayını azaltmalıdır. Doğrulama və giriş mexanizmlərinin effektiv olmasını təminatını verən prosedurlar da olmalıdır (məsələn, parolun müntəzəm dəyişdirilməsi).

İnternet İT mühitində İT rəhbərliyi işçilərin məlumat ehtiyaclarına əsaslanan məlumatları əldə etmələrinin təminatını verən və təhlükəsizlik siyasətinə uyğun prosedurları həyata keçirməlidir. İT rəhbərliyi istifadəçilərin hesabının yaradılması, təqdim edilməsi, ləğv edilməsi və bağlanması ilə bağlı tədbirlərin vaxtında alınmasını təmin edən prosedurları hazırlamalıdır. Məlumat və ya sistem rəhbərlərinin giriş hüquqlarını verə biləcəyi şərtləri müəyyənləşdirən rəsmi təsdiq etmə proseduru olmalıdır. Üçüncü tərəflərin giriş hüquqlarının təhlükəsizliyi müqavilədə göstəriləndiyi kimi təyin olunmalı və üçüncü tərəflərin giriş hüquqlarının və məxfilik tələblərinin idarə edilməsini əks etdirməlidir. İşin başqa şirkətlərə verilməsi vəziyyətində tərəflər arasındakı razılaşma, informasiya sistemləri və şəbəkələri üçün riskləri, təhlükəsizlik qaydalarını və prosedurlarını əks etdirməlidir.

İT rəhbərliyi məlumat əldə etmək hüquqlarını vaxtaşırı nəzərdən keçirmək və təsdiqləmək üçün bir monitoring prosesi yaratmalıdır. Səhvlərin, saxtakarlıqların, İT sistemi və ya sistemdə saxlanan məlumatların səhv istifadəsi və ya icazəsiz

şəxslər tərəfindən dəyişdirilmə riskini azaltmaq üçün giriş qeydləri sistemə giriş hüquqları ilə mütəmadi şəkildə müqayisə edilməlidir.

İT təhlükəsizlik sisteminin idarə heyəti təhlükəsizlik tədbirlərinin və hər hansı təhlükəsizlik pozuntularının qeydə alınmasını, araşdırılmasını və mütəmadi olaraq yuxarı orqanlara bildirilməsini təmin etməlidir. Kompüter resurslarının identifikasiya məlumatlarına (təhlükəsizlik və digər qeydlərə) daxil olmaq hüququ imtiyazın ən aşağı səviyyəsi və ya zərurət prinsipi əsasında verilməlidir.

İT-dən məsul İdarə Heyətinin üzvü təhlükəsizlik pozuntuları barədə Risklərin İdarəetmə Komitəsinə mütəmadi olaraq məruzə etməlidir. İT təhlükəsizliyinin ciddi pozuntuları dərhal İdarə Heyətinin Sədrinə və Risklərin İdarə Edilməsi İdarəsinə qiymətləndirilməli və müvafiq tədbirlər görülməlidir.

Fiziki təhlükəsizlik

Ümumi təhlükəsizliyin siyasətinə əsasən, İT avadanlıqları, o cümlədən xarici medianın istifadəsi üçün uyğun olan fiziki təhlükənin qarşısının alınması və nəzarət tədbirləri qurulmalıdır. Fiziki təhlükəsizlik qaydaları və nəzarət qaydaları yalnız sistem avadanlığının yerini deyil, sistem elementlərini, dəstək xidmətlərini (məsələn, elektrik enerjisini) birləşdirmək üçün istifadə olunan xətlərin yerini, sistemin işləməsi üçün tələb olunan digər elementləri də əhatə etməlidir. Giriş hüququ yalnız müvafiq səlahiyyətləri olanlara məhdudlaşdırılmalıdır. İT mənbələri ictimai yerlərdə yerləşirsə, zərər və oğurluqdan qorunması üçün müvafiq təhlükəsizlik tədbirləri görülməlidir.

İT menecmenti bankın İT avadanlıqlarının yeri və funksiyası haqqında az məlumat verdiyini və İT əməliyyatlarının yerinin fiziki müəyyənləşdirilib məhdudlaşdırılmasının təminatını verməlidir.

İT xidməti əməliyyat qrupu üzvü olmayan işçilərin kompüter avadanlığı yerləşdikdə həmin komandanın üzvü tərəfindən müşayiət olunması üçün uyğun proseslər yerinə yetirilməlidir. İT təhlükəsizlik meneceri davamlı olaraq qonaqlar siyahısını saxlamalı və təhlil etməli, şübhəli fəaliyyəti barədə İdarə Heyətinin məsul İT üzvünə məlumat verməlidir.

İT orqanı ətraf mühit faktorlarına (məsələn, yanğın, toz, elektrik kəsintisi və ya dalğalanma, artıq istilik və ya rütubət) qarşı müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etməlidir. Ətraf mühiti izləmək üçün xüsusi avadanlıq və qurğular quraşdırılmalıdır. İT idarəetmə orqanı vacib İT tətbiqetmələrini elektrik kəsilməsindən və dalğalanmalardan qorumaq səbəbilə fasiləsiz enerji təchizatı batareyaları və generatorlarına olan ehtiyacı mütəmadi olaraq qiymətləndirməlidir. Buna əsasən, ən uyğun avadanlıq quraşdırılmalıdır.

Təcili prosedurlar

İT qəza planlaması

İT rəhbərliyi, İT istifadəçiləri ilə birlikdə, İT sistemlərinin zədələndiyi, məhv edildiyi və ya təhlükə altında qaldığı təqdirdə işin davamlılığı üçün bir mexanizm yaratmalıdır. Fəaliyyətin davamlılığı mexanizmi aşağıdakıları müəyyənləşdirir.

- Vəzifə, səlahiyyət və riskə əsaslanan yanaşma / metodologiya;
- Davamlılıq planının sənədləşdirilməsi qaydaları, həmçinin təsdiqləmə prosedurları. İT davamlılığı planları və prosedurları,

Bu İT Komitəsi tərəfindən təsdiqlənməli və yoxlanılmalı və Müşahidə Şurasının tam məsuliyyətli olduğu ümumi risklərin idarə edilməsinin bir hissəsini təşkil etməlidir.

Davamlı planlaşdırma

Fəaliyyətin davamlılığına təsir edəcək bir risk qiymətləndirməsi və təhdid və pozuntular üçün strateji bir plan olmalıdır. Risklərin qiymətləndirilməsi bütün əsas sistemləri, əhəmiyyətli əməliyyat funksiyaları və bu aktivlərlə əlaqəli riskləri müəyyənləşdirməlidir. Bu təhdidlər aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- təbii fəlakətlər;
- yanğın;
- elektrik, rabitə və ya su kimi mühüm infrastruktur xidmətlərinin itirilməsi;
- avadanlıq və ya məlumatlara qəsdən və ya təsadüfən zərər vurmaları;
- tətillər və ya əmək pozuntuları;
- sistemdəki nasazlıqlar;
- təhlükəsizlik qaydalarının pozulması; və

Gizli və ya şəxsi informasiyaların qəsdən və ya təsadüfən açıqlanması.

Bərpa planlaması

Hər bir aktivə görə fəvqəladə təhlükələrin bank üçün ehtimal olunan təsiri, zərərin təhlili və bərpası üçün prioritetlər müəyyənləşdirilməlidir. Plan bərpa müddətinə olan tələbləri və bərpa üçün tələb olunan resursların minimum səviyyəsini dəqiq müəyyənləşdirməlidir.

İT rəhbərliyi yazılı bir planın bankın Risklərin İdarə Edilməsi Komitəsi tərəfindən hazırlanıb təsdiqlənməsini təmin etməlidir. Plan aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Davamlılıq planından istifadə qaydaları;
- Fəaliyyəti qəzadan əvvəl və ya qəzadan əvvəl vəziyyətə qaytarmaq üçün hazırlanmış cavab prosedurları;
- Fəaliyyəti qəzadan əvvəl və ya qəzadan əvvəl bərpa etmək üçün hazırlanmış bərpa prosedurları;
- Əsas ərazinin qorunması və bərpası prosedurları;
- Dövlət orqanları ilə əlaqələndirmə prosedurları;
- Maraqlı tərəflər, işçilər, əsas müştərilər və təchizatçılar, səhmdarlar və rəhbərliklə müzakirənin prosedurları;
- Davamlılığını təmin etmək üçün komandalar, heyət, müştərilər, təchizatçılar, ictimai qurumlar və media haqqında vacib məlumatlar.

Yedəkləmə prosedurları

İdarə heyəti İT sistemlərinin dəstəklənməsi və bərpası üçün müvafiq strategiya həyata keçirməlidir. Bu vəziyyətdə, bərpa planının hazırlanması, icrası, yoxlanılması və sənədləşdirilməsi də daxil olmaqla əməliyyat tələbləri nəzərə alınmalıdır. İT backup prosedurları həm daxili, həm də xaricində məlumat qovluqlarının, proqram təminatlarının və əlaqəli sənədlərin düzgün saxlanmasını əhatə edir. Yedəkləmə yerləri etibarlı bir yerdə saxlanılmalı və saxlama, fiziki təhlükəsizlik və məlumat təhlükəsizliyi üçün vaxtaşırı yoxlanılmalıdır.

Rəhbərlik, məlumatların arxivlənməsi prosesinin qanuni və əməliyyat tələblərinə cavab verdiyini və düzgün qorunmasını təminatı üçün müvafiq siyasət və prosedurları həyata keçirməlidir.

Təlimin təminatı

İT rəhbərliyi davamlılıq planının müntəzəm olaraq yenilənməsini və aktual əməliyyat tələblərini əks etdirməsini müəyyən etmək üçün nəzarət prosedurlarının olmasını təmin etməlidir. Buna görə davamlılıq planının reallaşdırılması prosedurları fəaliyyətlərin və insan resurslarının idarə edilməsi prosedurlarına uyğun olmalıdır.

Effektiv davamlılıq planına sahib olmaq üçün idarəetmə orqanı mütəmadi olaraq və ya biznes və ya İT infrastrukturunda böyük dəyişikliklər edildikdə onun adekvatlığını qiymətləndirməlidir; Bu müddət diqqətlə hazırlanması, sənədləşdirilməsi, test nəticələrinin qeyd edilməsi və bu nəticələrə əsaslanan fəaliyyət planının tətbiqi tələb olunur.

Fövqəladə fasiləsizlik metodologiyası bütün maraqlı cəhətlərin bir hadisə və ya qəza halında təqib ediləcək prosedurlarda mütəmadi olaraq təlim keçməsinə təmin etməlidir.

2.3 Bankların İT sahəsində qərarların həyata keçirilməsi

İcra planının hazırlanması və icrası

Yeni qərarın icrası xidmət səviyyəsini aşağı salmadan funksionallıq və ya məlumat keyfiyyətini artırmalıdır. Mərhələli həyata keçirmə planını, yaxşılaşdırmanı və riskin azaldılmasını dəstəkləmək üçün yetərli vaxt ayrılmalıdır. Bu səbəbdən banklarda İT layihələri üçün konkret icra planı hazırlanmalıdır. Hər bir icra planı tez-tez aşağıdakı addımları əhatə edir:

Planın icrası

Ümumiyyətlə, planın icrası 8 müxtəlif mərhələdən təşkil olunur. Hər mərhələnin növbəti nəticələri başlamazdan əvvəl hər hansı bir menecer və ya təşkilat komitəsi tərəfindən təsdiqlənməli olan müvafiq nəticələr var. Bu səkkiz mərhələ aşağıdakılardır:

İşin həcmnin müəyyənləşdirilməsi

Bu mərhələ müqavilə bağlandıqdan dərhal sonra aktivləşir. İcra qrupu aşağıdakıları həyata keçirir:

- Layihənin miqyasını və parametrlərini müəyyənləşdirmək
- Layihənin inkişafını dəyərləndirmək üçün miqyasın müəyyənləşdirilməsi
- Hesabat prosesinin müəyyənləşdirilməsi

Bu mərhələnin yekununda icra planı və layihənin əsas mərhələləri ümumi təsvir edilir.

Təhlil etmə

Bu vacib mərhələdə aşağıdakılar edilir:

• İş mühiti və proseslər nəzərdən keçirilir və qiymətləndirilir və müəyyən edilmiş iş məqsədləri prioritetlərə görə qruplaşdırılır.

- Son icra müddəti müəyyənləşdirilir.

Bu mərhələ üçün təqdim edilməli olan sənədlərə aşağıdakılar daxildir:

• Məqsədləri izah edən rəsmi hesabat.

• Layihənin həyata keçirilməsinin texniki quruluşu. Texniki Struktur, arzu olunan məqsədə çatmaq üçün xidmətlərin və proseslərin əlaqələndirilməsini göstərir.

• Layihənin həyata keçirilməsinin sosial quruluşu. Sosial Quruluş insan resursları problemləri ilə məşğuldur.

Bir prototip yaratmaq

Bu mərhələnin məqsədi prototipləri yaratmaq, sınamaq, qiymətləndirmək və inkişaf etdirməkdir. Əksər hallarda, işçi qrup, prototipin təqdim ediləcəyi xidmət bölməsini müəyyənləşdirir. Prototip, iş məqsədlərindən asılı olaraq bütün tətbiqetmənin funksionallığını daxil edə bilər və ya ola bilməz. Prototip yaradıldıqdan və sınaqdan keçirildikdən sonra nəticələr səmərəlilik və məntiq üçün qeyd olunur və hər gün təkmilləşdirmələr aparılır. Bu mərhələnin nəticələrinə cavabdeh icraçı və ya təşkilat komitəsi və əsas istifadəçilər üçün Layihə Qeydiyyatı Kitabçası və prototip təsvirləri daxil edilməlidir. Bundan əlavə, əsas

komanda proqram quruluşu və texnologiyası, imkanları, istismarı və istifadəsi üzrə yüksək səviyyəli təlim verir.

Tətbiq

Prototip təkmilləşdirilərək qəbul edildikdən sonra geniş xidmət səviyyəsində genişləndirilir və tətbiq olunur. Bu mərhələ daxildir:

- Məlumatların toplanması və ötürülməsi
- Proses modelləşdirmə
- Prototipə spesifikasiyaların daxil edilməsi

Bu mərhələdə müşahidəçilər və operatorlar xidmətin səmərəliliyi və imkanları və nəzarətçilərə, operatorlara və iş heyətlərinə təsir edəcək iş prosesi dəyişiklikləri ilə bağlı əlavə təlim alırlar.

İnterfeys / əlaqə

Tətbiq eyni vaxtda meydana gələn bütün lazımi interfeysləri yaradır və proqram təminatı digər sistemlərlə işləmək üçün bağlantı problemləri həll edilir. Təqdim ediləcək əsas sənədlərə bankın İnformasiya Texnologiyaları qrupunun bütün sənədləri, tələbləri, yükləmə və saxlama qaydaları daxildir.

Paralel yoxlama

Bu addım, sistemin işini və interfeyslərin / əlaqələrin effektivliyini təsdiqləmək üçün modelləşdirmə yolu ilə bir gərginlik sisteminin seçilməsi prosesini tamamlamağı əhatə edir. Bu mərhələdə təqdim olunacaq əsas sənədlərin yoxlanmasının nəticələrinin qəbul olunmasıdır.

Sistemin dəyişdirilməsi

Dəyişiklikdən əvvəl sistemin vaxtında və effektiv şəkildə dəyişdirilməsinə görə bir strateji plan hazırlanır. Dəyişdirmə prosesi mərhələlərlə və ya bir dəfə edilə bilər; Bu vəziyyətdə seçim hansı yanaşmanın iş və fəaliyyətə daha az ziyan verəcəyindən asılı olacaq.

Davamlı inkişaf

Davamlı təkmilləşməni təmin etmək üçün, sistemin işlədilməsindən və üç aydan altı aya qədər işlədikdən sonra investisiya gözlənilən gəlirin və sistemdən gözlənilən iş nəticələrinin uğurlu olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün bir audit

aparılmalıdır. Həqiqi rəqəmləri əvvəlcədən müəyyən edilmiş nəticələrlə müqayisə etmək proqramın müəssisəyə dəyər qatmadığını göstərir. Birinci audit layihənin icra tərəfdaşı tərəfindən iş IT qrupu üçün sistem qurulandan sonra bankın inkişafı haqqında fikir vermək üçün aparılmalıdır. Bundan sonra, investisiya qoyuluşundan maksimum gəlir əldə etmək üçün davamlı inkişaf təmin etmək üçün sistemin fəaliyyətini mütəmadi olaraq təhlil etmək lazımdır.

Uğurların icmalı

Sistemin sürətli qurulması ilə yanaşı, işgüzar fayda və xərclərin tez ödənilməsi uğurun əsas göstəriciləridir. Yeni sistem dərhal banka fayda gətirməli və təxminən bir il ərzində xərcləri ödəməlidir.

Sistemin müvəffəqiyyəti proqramdan başqa amillərdən asılı olduğunu nəzərə alaraq aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır.

- İşçilər və təşkilati məsələlər
- Dəyişikliklərin idarə olunması
- Prosesin yenidən təşkili
- Təlim
- Texniki quruluş

IT proqram təminatı sınağı

Proqram təminatının sınanması onun həyatının vacib hissəsidir. Bir sistemin ya da əllə və ya kompüter tərəfindən yaradılan üsullarla müəyyən edilmiş tələblərə cavab verdiyini sınaqdan keçirmək və ya gözlənilən və həqiqi nəticələr arasındakı fərqləri müəyyən etmək üçün bir sistemin və ya sistem tərkib hissəsinin dəyərləndirilməsi prosesidir. Əlavə olaraq, səhvləri aşkar etmək üçün IT proqram həlləri sınaqdan keçirilir. Proqramın sınanması proqramın qüsurlardan azad olmasına zəmanət vermir. Test yoxlanmanın yox, problemlərin mövcudluğunu göstərmək mümkündür.

Qüsurları aşkar etməklə yanaşı, test cihazı səmərəliliyi, təhlükəsizliyi və nöqsan müqavimətini yoxlamaqda da maraqlıdır. Genişmiqyaslı layihələrdə nə qədər çox sınaq olarsa o qədər çox çatışmazlıqlar aşkar ediləcəkdir. Bu zaman isə

yoxlamanın nə vaxt dayandırılması və qüsurların nə dərəcədə məqbul olması barədə sual yaranır.

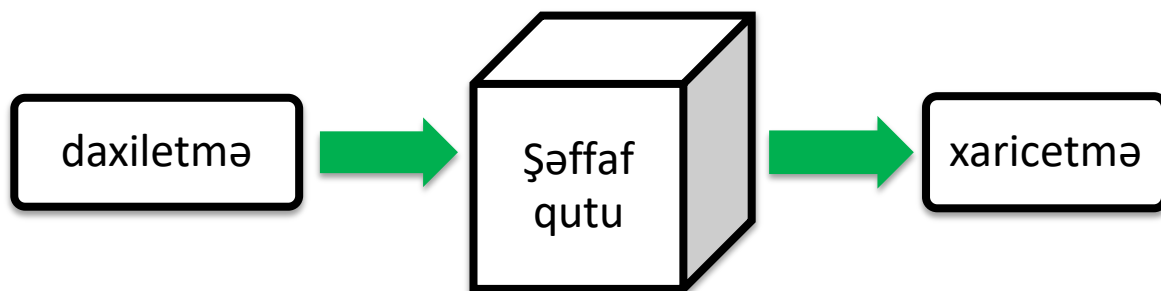
Əsas yanaşma

Bir test strategiyasının uğurlu olması üçün tələblər detallaşdırma prosesində nəzərə alınmalıdır. Testin təfərrüatları sistemin yuxarı və aşağı səviyyələri tərəfindən artırılmalı və yoxlama əvvəlcə tərtibatçılar, sonra isə son istehlakçılar tərəfindən aparılmalıdır. Proqram sistemləri daha mürəkkəbləşdikcə səmərəli, yaxşı planlaşdırılmış sınaq cəhdlərinin əhəmiyyəti və uğurlu nəticəsi artacaq.

Şəffaf qutu üsulu vasitəsilə sınaqdan keçirilmə

Şəffaf qutu testi proqramın daxili quruluşunda problemlərin aşkarlanması üçün istifadə olunur.

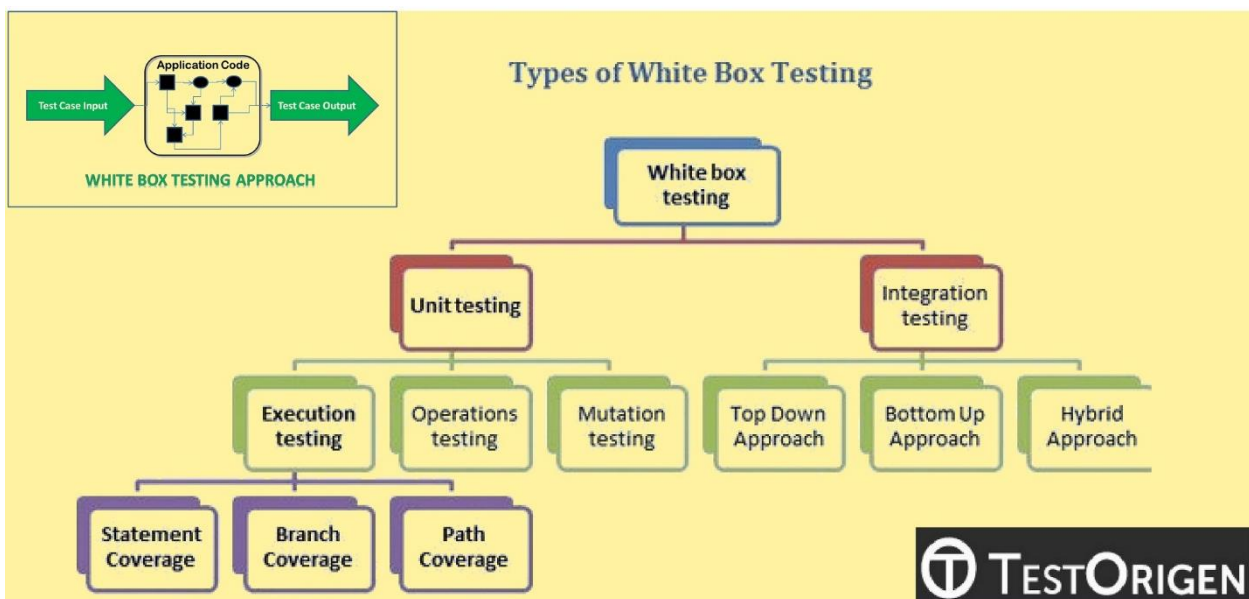
Şəkil 7. Şəffaf qutu üsulu

Mənbə: <https://www.testorigen.com/white-box-test-refers-to-internal-system-insurance/>

Bu müddət test cihazından proqramın daxili quruluşu haqqında ətraflı məlumat tələb edir və buna görə test orta istifadəçi tərəfindən həyata keçirilə bilməz. Şəffaf qutu testinin ümumi məqsədi proqramın bütün icra trayektoriyalarında sınaqdan keçirilməsini təmin etməkdir. Bütün Şəffaflıq Qutusu test strategiyalarının əsas gücü, proqram performansının müəyyən olunmayan və ya natamam olmasına baxmayaraq, qüsurları aşkar etməyi asanlaşdıran bütün proqram təminatının test prosesində tətbiq edilməsini nəzərə almaqdır.

Şəkil 8. Şəffaf qutunun tipləri

Mənbə: <https://www.testorigen.com/white-box-test-refers-to-internal-system-insurance/>

Proqram elementlərinin sınaqması həmin komponentlərin sistemin digər bölmələrindən təcrid olaraq sınaqdan keçirilməsindən ibarətdir. Proqram elementləri bir inkişaf etdirici tərəfindən icra olunan bir funksiya və ya kiçik bir funksiya (kitabxanalar, kateqoriyalar). Proqramın elementlərini müəyyənləşdirən əsas xüsusiyyət, diqqətlə yoxlanılması üçün kiçik ölçüsüdür.

Proqram təminatçıları çox vaxt şəffaf qutu metodundan istifadə edərək yoxlamalar aparmağa görə məsuliyyət daşıyırlar. Proqram təminatının inkişafının ən çətin tərəflərindən biri böyük və sınaqnamış alt sistemlərin inteqrasiyası və sınaqdan keçirilməsidir.

Vahid sistem əhəmiyyətli və naməlum səbəblərdən tez-tez pozulur və bərpa etmək çətindir. Sistem inteqrasiyası testi bir modul, alt sistem və ya sistemdən vahid formaya birləşdirilmiş fərdi elementlərin sınaqmasından ibarətdir. İnteqrasiya testi proqram elementlərinin birlikdə işləməsini təmin etmək üçün elementlər arasındakı interfeyslərə yönəlmişdir.

Qara qutu üsulu ilə sınaqdan keçirilmə

Qara qutu testi proqramın bankın tələblərinə uyğunluğunu qiymətləndirmək və əskik və ya nasaz funksiyaları müəyyən etmək üçün aparılır. Funksional testlər

giriş məlumatlarına əsasən çıxış məlumatlarının düzgünlüyünü nəzərdən keçirir. Bu vəziyyətdə istifadəçi yoxlama aparmaq üçün ən əlverişli şəxsdir.

Xarici funksional sınaqlar sistemdəki müəyyən bir funksiyanın düzgün həyata keçirilməsini yoxlamaqdan ibarətdir. Müfəttişlər sistemin faktiki istifadəsini əks etdirən sınaqlar aparacaqlar.

Şəkil 9. Qara qutu üsulu

Mənbə: <https://reqtest.com/testing-blog/black-box-testing/>

Xarici testin daha mükəmməl bir forması sistem testidir. Sistemi sınaqdan keçirərkən platforma bankın real xidmətinin vəziyyətinə, o cümlədən hardware və məlumat bazasının ölçüsü və kompleksliyinə yaxın olmalıdır. Hədəf konfigurasiyasını köçürərək, yoxlamayı həyata keçirən şəxs sistemin xüsusiyyətlərini (performans, təhlükəsizlik və nasazlığa qarşı müqavimət) daha dəqiq yoxlaya bilər.

Təhvil vermə sınağı, sistemin işə hazır olub olmadığını müəyyən etmək üçün son istifadəçilər qrupu tərəfindən bir sistem tamamlanmasının yoxlanılmasıdır. Bu vəziyyətdə sistem test mərhələsində olduğundan daha həqiqi bir şəkildə sınaqdan keçirilməlidir, çünki istifadəçilər sistemi sınaqlayanlara nisbətən onun istifadəsini daha yaxşı başa düşürlər.

Əks yoxlama proqram dəyişikliklərinin düzgün olmasını və sistemin digər hissələrinə mənfi təsir göstərməməsini təmin etmək üçün dəyişdirilmiş proqram təminatına tətbiq edilməli olan bir fəaliyyətdir.

Performans yoxlanması

Performans testləri sistemin cavab müddəti, yaddaş istifadəsi, cihaz istifadəsi və icra müddətini qiymətləndirir. Stress testləri sistemin təkmilləşdirilməsi və səhvlərin idarə edilməsi imkanlarını dəyərləndirmək üçün sistemi müəyyən edilmiş hədlər daxilində və ya kənarda hərəkət edir. Etibarlılıq sınaqları sistemin etibarlılığını dəyərləndirmək və ya təsdiqləmək üçün müəyyən müddətdən bir nöqsanları nəzərə alaraq istifadəçinin modelləşdirilmiş giriş məlumatlarına sistemin cavabını izləyəcəkdir.

Sınaq zamanı meydana çıxma biləcək problemlər

Effektiv proqram testlərini apararkən banklar tez-tez müxtəlif səhvlərə yol verirlər. Bu səhvlər 4 hissəyə bölünür:

1) Testin rolu ilə bağlı anlaşılmaqlıq Testin məqsədi sistemin işindəki çatışmazlıqları müəyyən etməkdir. Əlavə olaraq, testlər planlaşdırarkən, hesabat sisteminin vəziyyətini müəyyənləşdirərkən və görülməli tədbirləri tövsiyə edərkən çatışmazlıqların nisbi əhəmiyyətini anlamaq vacibdir.

2) Test prosedurlarının aşağı səviyyədə planlaşdırılması Test planları tez-tez test mərhələlərinin funksionallığına çox diqqət yetirir ki, bu da sınaqdan keçirmənin əsas məramından yayınmaya gətirib çıxarır. Testləşdirmənin rəsmiləşdirilməsinə və / və ya bir sınaq yoxlamasının quraşdırılması üçün icazənin verilməməsi də riskli bir qərar sayılır.

3) Testi aparmaq üçün uyğun olmayan işçilərin seçilməsi Aşağı səviyyəli işçilər testi aparmaq üçün təyin edilməməlidirlər. Test qrupu bu yoxlamayı rəlaşdırən sistem və son istifadəçi mütəxəssislərdən ibarət olmalıdır. Fərqli mütəxəssislərdən təşkil olunmayan bir test qrupu təsirli sayılmayacaqdır.

4) Zəif Test Metodologiyası Proqramçılar tez-tez bir proqram yazmaqdan daha çox bir proqram yazmağı üstün tutduqları kimi, test alanlar testləri yerinə yetirmələrinə daha çox diqqət ayıra bilirlər. Testlər sistemin hesaba aldığı kimi işlədiyini yoxlamalıdır.

İT xidmətlərinin uğurlu tətbiqi üçün əsas amillər

Layihə menecerləri tez-tez layihənin texniki və maliyyə aspektlərinə diqqət yetirirlər və qeyri-texniki problemləri nəzərə almırlar. Ancaq bunlar layihəni

uğurla reallaşdıra bilən və ya müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə maneə yaradan insanlardır.

Bugünkü qeyri-ənənəvi iş yerlərinin – bankların vəziyyəti daha da mürəkkəbdir. Komanda üzvləri arasında ünsiyyət, növbə işi, əmək bölgüsü, müvəqqəti və ya xarici işçilərdən istifadə nəticəsində üz-üzə ünsiyyət in olmaması layihə menecerlərinin işini daha da çətinləşdirir. Qrup üzvləri müntəzəm olaraq əlaqə qura bilməsələr də güclü bir qrup yaratmaq ehtiyacı ilə üzləşirlər. Komanda üzvləri və liderlər arasında gündəlik üzbəüz ünsiyyət qurulmaması menecerlərin müqavimətini gözləməyi və planlaşdırmağı çətinləşdirir. Bu maneələri aradan qaldırmaq üçün layihə rəhbərləri hər yerdə və mümkün olduqda ünsiyyəti inkişaf etdirməlidirlər. Bu müqaviməti və onun köklərini aradan qaldırmağın yeganə yolu.

Müqavimət özü müvəffəqiyyətsizliyə səbəb olmur; uğursuzluq, layihə menecerlərinin müqavimətlə necə davranmasının nəticəsi hesab olunur. Müqavimətə effektiv reaksiya vermək üçün, layihə rəhbərləri əvvəlcə qarşılaşdıqları şeyləri anlamalı, partiyada və ya tam işdə olmadıqda, bütün komanda üzvləri ilə görüşməlidirlər, ofisdə və ya evdə olmalı və təklif olunan dəyişikliklər barədə fikirlərini öyrənməlidirlər. İşçilərin cavabları ümumi zərurətlər və narahatlıqları dinləməli və müqavimətinin arxasında nəyin dayandığını və müqavimətin gücünü təyin etməyə çalışmalıdır. Müqavimət dərəcəsini öyrənmək layihə rəhbərlərinə müqavimətin necə yaxınlaşdığını və dəstəyə çevrilməsini qiymətləndirməyə kömək göstərə bilər.

Banklarda istifadə edilən metodlar və strategiyalar

Düzgün planlaşdırılan və struktur sistemində nisbətən sürətli dəyişikliklər daha asan müvəffəq olur və daha asan köçürülmə və inteqrasiya, istehsal müddətlərinin qısa olması, istifadəçi stressinin az olması və investisiya qoyuluşunun daha sürətli qaytarılması ilə nəticələnir. İT qərarı, düzgün tətbiq edildikdə, iş üçün real dəyər gətirir, yəni şirkət işçiləri iş axınının səmərəliliyini artırmaq və müştəri xidmətini gücləndirmək və rəqabət üstünlüyü qazanmaq üçün xərcləri minimuma endirmək üçün sistemdən tam istifadə edir.

Müştəri yönümlü tətbiqləri müqayisə etsək banklarda xidmət yönümlü tətbiqlərdən daha uğurlu olur.

Bir proqram təminatçısı müstəqil İT qərarlarını (xidmət planlaşdırma, planlaşdırma və icra etmə) həyata keçirəndə və ya bir bankın təşkilati resurs planlaşdırmasının (TRP) bir qismini yerinə yetirmək üçün böyük sistem inteqratorları ilə işləyəndə strukturlaşdırılmış metodologiyanın istifadəsi işi sürətləndirir. Əsas TRP həllərini həyata keçirmək üçün aparıcı tətbiq proqram təminatçıları öz metodologiyalarını hazırlamışlar. Kiçik proqram tərəfdaşları modelləşdirmə, interfeys və inteqrasiya üçün vaxt qənaət edən vasitələrdən və şablonlardan istifadə edərək bu metodologiyalar çərçivəsində işləyə bilər.

Müəyyən mərhələlərə tətbiq edilən TRP sistemi, bütün təşkilat sferalarına - işçilərə, proseslərə və nəticədə xidmətlərə təsir edir.

Struktur metodologiyaların TRP sisteminin tətbiqini sürətləndirməsiylə yanaşı, ən uğurlu tətbiqlər xidmət yönümlü metodla nisbətə daha çox müştəri yönümlü metoda əsaslanır. Dəyişiklik və daha sürətli investisiya tələbatından əvvəl, proqram provayderləri yalnız texnologiyaları və xidmətləri haqqında ətraflı məlumat təqdim edirdilər. Proqram təminatçıları əvvəlcə müştəri ehtiyaclarını prioritetləşdirmək üçün qabiliyyətlərini və istəklərini nümayiş etdirməlidirlər ki, proqram vasitəsi zəruri iş fayda əldə edə və aktivlərə qayıda bilər.

Komandanın uğurlu təşkili, sistemin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini planlaşdırmaq üçün lazım olan mənbələri dəyərləndirməyi və yığmağı bacaran təcrübəli rəhbərliyə bağlıdır.

Sistemin əhəmiyyətini (dəyərini) artırmaq səbəbi ilə, biznes və istehsal prosedurlarının düzgün tənzimlənməsini təmin olunması üçün proqram təminatçıları öz məhsullarının imkanlarını (müştəri xidmətləri sahəsi və bizneslə əlaqəli xüsusi imkanlar) hərtərəfli biliklərə sahib olmalıdırlar. Nəhayət, banklarda bugünkü həyata keçirmə strategiyası işçilərə, proseslərə və xidmətlərə əsaslanmalıdır.

İşçilər

Bu həm dəyişikliklərin həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak edən işçilərə, həm də yeni bir proqram vasitəsi təqdim edildikdə ortaya çıxan məsələlərə aiddir. Burada bankdakı prioritet riskləri azaldacaq və çətinliyi dəf edə biləcək dəyişikliklər edəcək güclü təşkilati, strukturlaşdırma və layihə idarəetmə bacarıqlarına yiyələnəkdir. Bir komandanın müvəffəqiyyətlə təşkili, sistemin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün lazım olan mənbələri qiymətləndirmək və toplamağı bacaran təcrübəli bir rəhbərliyə bağlıdır. Dəyişməni həyata keçirmək üçün ən yaxşı qruplar, işçiləri, layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün məlumat və vəzifələri bölüşməyə təşviq edən iş, proseslər və xidmətlər, bacarıq testləri və ünsiyyət söyləri haqqında məlumatların birləşməsidir.

Proses

Davamlı idarə dəstəyinin təmin olunması üçün ilk öncə ən yaxşı və sürətli cavab verən və əsas funksionallığa diqqət yetirən proqram üçün işin əsasını təyin etmək lazımdır. Dəyişiklikləri daha sürətli həyata keçirmək və investisiyaların mənfəətini qazanmaq üçün uğurlu bir həyata keçirmə strategiyası proqram inkişafında ən yaxşı təcrübələrdən yararlanmalı və uyğun olaraq prosesləri yenidən tənzimləməlidir. Bunun üçün banka müvafiq iş təcrübəsi olan icraçı tərəfdaş tələb olunur.

FƏSİL 3. Bank sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsində informasiya təminatının rolu

3.1. Bankçılıq sənayesində informasiya sistemləri

İnformasiya sistemləri – iqtisadi informatikada əsas obyektlərdən biridir. Çünki iqtisadi idarəetmə məzmununda yaranan işgüzar və təşkilati məsələlərin həllində ilk öncə, informasiya təminatına ehtiyac duyulur.

Bank Sənayesində İnformasiya Sistemlərinin Faydaları

İnformasiya sistemləri bugünkü dünyada biznes təşkilatlarının böyüməsi və yaşaması üçün son dərəcə vacibdir. Sənayenin bütün sektorları vacib məlumatların və verilənlərin idarə olunması üçün tamamilə onlardan asılıdır. Güclü müəssisələrdən kiçik təşkilatlara qədər, bütün qurumlar məlumatlarını tənzimləmək üçün informasiya sistemlərinin köməyini alırlar.

Kompüterlərin meydana gəlməsi, geniş miqyasda bir iş aləti olaraq istifadə edilən informasiya sistemlərinin meydana çıxmasına səbəb oldu. Kompüterlər və daha dəqiq desək, informasiya sistemləri demək olar ki, bütün müəssisələr tərəfindən geniş miqyasda istifadə olunur. İnformasiya sistemləri və texnologiyalarının imkanlarının tətbiqi iş proseslərinin yaxşılaşmasına səbəb olur. [9] Kompüterlərin və informasiya sistemlərinin faydalarını qazanan əsas sektorlardan biri banklardır. Digər maliyyə sənayeləri ilə yanaşı bank sənayesinin xarakteri məlumat və etimadı da əhatə edir. Xidmət sənayesində olan banklar ən çox məlumata ehtiyac duyurlar. Bulud hesablama və digər internetə əsaslanan məlumat saxlama sistemləri kimi texnologiyalar banklara biznes qazanmaq üçün tələb olunan bazar rəqabətliyini qorumaqla müştərilərə ən müasir müştəri xidmətləri təqdim etməyə imkan verir.

Bank sənayesinin gələcəyini aydınlaşdırmaq və proqnozlaşdırmaq üçün, BI Intelligence araşdırma analitiki Con Heggstuen tərəfindən 18 və 34 yaş arasındakı 1500 gənc arasında sorğu keçirilib. Nəticələri nəzərdən keçirək:

Bankın filialları və şöbələri tarixə yazılacaq. Bankın filialları və bölmələri köhnələcək, lakin uzun müddət çəkəcək, yəni tamamilə yox olmasına bir müddət vaxt lazımdır. Bu, onlayn bank kanallarının inkişafı, banklara, onların filiallarına

və filiallarına baş çəkmək vərdişinin tədricən itməsi və filiallarda müştərilər üçün həddən artıq xərclərə səbəb olan yüksək əməliyyat haqqı ilə əlaqədardır.

Sürətli banklar rəqabət edə biləcəklər. Sürətli olmayan banklar müştəriləri və onlarla münasibətlərini itirəcəkdir. Müştərilər üçüncü tərəf texnoloji şirkətlər (fintex) tərəfindən təqdim olunan digital bank sistemlərinə keçəcəklər. Bu, bankla müştərilər arasındakı əlaqəni məhv edəcək və banklar həm marka, həm də satış imkanlarını itirəcəkdir.

Bankomatlar az istifadə ediləcək. Bankomatlar köhnə telefon köşkləri ilə eyni taleyi bölüşəcək, daha az istifadə olunacaq və yalnız pul götürmək və ya depozit etmək üçün istifadə ediləcək. Bununla birlikdə, nağd və çek əməliyyatlarının sayının azalacağını nəzərə alsaq, bəlkə də filiallarla olduğu üçün ehtiyac olmayacaqdır.

Smartfonlar müştəri həyatının ayrılmaz hissəsinə çevriləcək. Smartfonlar əsas bank kanalına çevriləcək. Bank məsləhətçilərindən və ya səlahiyyətlilərindən daha çox məlumat vermə potensialına sahibdirlər, çünki müştəri həmin smartfonları hara getdikləri yerdə özləri ilə götürə bilər və istifadəçi məlumatlarını, o cümlədən uzun müddət qurulmuşlar da daxil olmaqla asanlıqla əldə edə və toplaya bilər. ödəniş metodundan istifadə edə bilər. Buna görə gələcəkdə rəqabət etməyə davam edəcək banklar, smartfonlar (yəni smartfonlar) üçün xüsusi və optimallaşdırılmış bank xidmətlərini təklif edən banklara çevriləcəkdir.

Bank sənayesində informasiya ehtiyacı

Məlumat ehtiyacı ilk dəfə bank sektorunda reallaşdı. Xidmət sektorunda olan banklar, xidmətlərini daha yaxşı inkişaf etdirmək və rəqibləri üzərində rəqabət üstünlüyü qazanmaq üçün məlumat saxlamağa ehtiyac duydular. Əsas xidmətlər müştərilərin kitab uçotu qeydlərini özündə cəmləşdirir, dəbdəbəli olanlar isə müştərilərin F.A.Q (Frequently asked questions - tez -tez verilən suallar) cavab ala biləcəyi bir IVR (İnteraktiv Səs Qeydləri) qurğusunu əhatə edir. Bununla birlikdə, bir informasiya sistemini inkişaf etdirmək üçün böyük sərmayələr, məlumatın sızması (sistemin möhkəmliyi) məsuliyyəti və digər təhlükəsizlik tədbirləri tələb olunur. Buna görə bankların mümkün olan hər mərhələdə

məlumatlara ehtiyacı var. Məlumatın faydaları çoxdur. Bu gün qərar qəbuletmə sistemlərindən banklar daha yeni kredit sxemlərinin marketinqi üçün istifadə olunur. Tipik olaraq, banklar aşağıdakı səviyyələrdə məlumat tələb edə bilər.

Əsas və ya Səviyyə 1:

Bu ən əsas səviyyədir. Bu səviyyədəki məlumatlar sırf inzibati məqsədlər üçün istifadə edilə bilər. Tapşırıqlar arasında kitab uçotu, müştərilərin hesabı ilə işləmə və s. İnternet bankçılıq inqilabı əsas səviyyəni müştərilər üçün əvvəlkindən daha cəlbedici etmişdir. Bundan əlavə, IVR-lər vasitəsilə telefon bankçılığını konsepsiyası bankların və İT sistemlərinin tərəqqisi yolunda böyük texnoloji addım olduğunu sübut etdi.

İnkişaf etmiş və ya Səviyyə 2:

Bu səviyyədə məlumat çox vacibdir və idarəetmə səviyyəsində istifadə olunur. Menecerlər etibarlı saxlanılmalı olan məlumat bazalarında səhm siyahıları, illik ümumi yığıncaqlar və s. Kimi məlumatlardan istifadə edirlər. Bu məlumatların gizli olduğu güman edilir və razılığı və müvafiq səlahiyyətləri olmadan yayıla bilməz. Bu səviyyədə məlumat müştərilərin istifadəsi üçün olduqca çətindir. Bununla birlikdə, fırıldaqçılıq və aldatma hallarında, banklar nüfuzlarının itirməməsini təmin etmək üçün bu məlumatları təhlükəsizlik tədbiri kimi istifadə edə bilərlər.

İnformasiya sistemlərinin qiymətləndirilməsi:

Qərbi ölkələrində və son zamanlarda Asiya ölkələrində fəaliyyət göstərən bankların əksəriyyəti öz işlərini inkişaf etdirmək üçün informasiya sistemlərinin inkişafından istifadə edirlər. Qərar qəbul etmə vasitələri, hesab idarəetmə sistemləri və internetə əsaslanan sistemlər banklar tərəfindən müştərilərin diqqətini cəlb etmək məqsədi ilə geniş istifadə olunur. Fəaliyyət göstərdikləri sektor xidmət sektoru olduğu üçün banklar texnoloji inkişaf səbəbiylə müştəri xidmətlərinə təsir göstərməyə imkan verə bilməyəcəklərini başa düşməlidirlər. Bankların istifadə etdiyi məlumat sistemlərini qiymətləndirmək üçün hazırda bankların istifadə etdiyi məlumat sistemlərinin ümumi mahiyyətini dərk etmək lazımdır.

Hazırda banklar tərəfindən istifadə olunan İnformasiya sistemlərinin xarakteri:

Banklar tərəfindən müxtəlif informasiya sistemləri istifadə olunur. Hal-hazırda bankların əksəriyyəti vahid əsas çərçivə kompüterində işləyən çox sayda köhnə sistemlə işləyir. [5] Zamanla bu təməl konsepsiya çox dəyişmədi. Obyekt yönümlü proqramlaşdırma anlayışı birdən çox server istifadəsinə təkan verdi və bununla da tək bir kompüterə yükü azaltdı. Üstəlik, internet banklar üçün faydalı bir qaynaq rolunu oynayan təhlükəsiz bir texnologiyanın tam bir mənbəyi olaraq inkişaf etmişdir. İnternetə əsaslanan sistemlərin (adətən veb əsaslı sistemlər kimi tanınır) meydana gəlməsi banklara daha dəqiq olmağa və əngəlsiz qeyd sistemini saxlamağa imkan verdi. Ancaq internetə əsaslanan sistemlər bir çox təhlükəsizlik probleminə səbəb oldu.

Təhlükəsizlik:

İnternet əsaslı tətbiqlərin əsas problemi təmin olunan təhlükəsizlik səviyyəsidir. Ən məşhurları arasında ATM kartlarının sürətinin çıxardılması və kredit kartındaki çatışmazlıqlar, məlumat sisteminin zəifliyi səbəbiylə meydana gəlmişdir. Buna görə banklar pozula bilməyən təhlükəsizlik səviyyəsini təmin etməlidirlər. Sistemin ağılsız olduğunu söyləmək çətindir, çünki proqramlaşdırma kodlaşdırma və kodlaşdırmanı ehtiva edir. Buna görə kodlaşdırıla bilən şey də kodlaşdırıla bilər. Bununla birlikdə kompüter orqanları və informasiya sistemlərinin istifadəsi ilə əngəlsiz pulsuz bankçılığa icazə vermək üçün İT mütəxəssislərinə uyğun olaraq bir çox təhlükəsizlik tədbirləri görüldü. Bəzi ümumi təhlükəsizlik xüsusiyyətlərinə təhlükəsiz server texnologiyası (SSL texnologiyası) daxildir, Məlumatların qorunması aktı kimi qanunların icrası, bankların daha diqqətli davranmasına imkan verir. Qanun hər kəsə internet üzərindən verilən məlumatları diqqətlə və yalnız bu məlumat təmin edənin razılığı ilə istifadə edə bilər. Bu qanun möcüzələr yaratdı ki, veb saytların sahiblərini bu cür səhvlərə görə daha məsuliyyətli etdi. İnternet üzərindən su altında qalan məlumatlar yalnız toplanmadan əvvəl deyilən və təsvir olunan məqsədlər üçün istifadə edilə bilər. Bununla da qanun onu pozmaq istəyənlər üçün əngəllərdən biri kimi çıxış edir.

Qanunvericilikdən başqa təhlükəsizlik səviyyələrinə şifrəni xatırlama sistemləri, əlavə məlumat təminatı və yalnız xüsusi telefon nömrələrinə şifrələr təqdim etmək daxildir. Bunu etməklə internet insanın əldə etdiyi digər məlumatları nəzərə aldı. Məntiq budur ki, insan bir anda hamısını itirə bilməz və buna görə təhlükəsizlik təhdidlərini azaltmaq üçün yaxşı bir tədbirdir.

3.2. Onlayn bankçılıq anlayışı

Günümüzdə icra tərəfdaşı, müəssisə daxilindəki digər sistemlərlə interfeys və inteqrasiyanın təmin olunması üçün proqramın imkanları və texniki imkanları haqqında ətraflı məlumata sahib olmalıdır. Bundan əlavə, proqramın təşkilatın digər hədəflərinə necə tətbiq olunacağını müəyyənləşdirmək üçün o, uzaqgörən olmalıdır.

Müxtəlif sahələrdə, xüsusilə də bank sahəsində fəaliyyətdə olan bir çox şirkət ağıllı informasiya sistemlərinin tətbiqində və istifadəsində maraqlıdırlar. Çünki idarəetmə olmadan biznes təsəvvür edilə bilməz (sadəcə çökür) və informasiya olmadan idarəetmə mümkün olmaz. Qərar qəbul etmək üçün ehtiyac duyulan məlumatların miqdarı çoxdur və bir çox parametrlər bir-birinə bağlıdır. Məlumatlar bazaları və onların əsasında sistemlərin yaradılması bu müəssisələrə maliyyə hesabatlarında iştirak edən şöbələr arasındakı uyğunsuzluğu azaltmağa, əməliyyatların birbaşa qeydiyyatı prinsipini yerinə yetirməyə, bu əməliyyatları əlaqələndirməyə və səhvləri aradan qaldırmağa imkan yaradır.

Bir CRM sisteminə keçmək bir məqsədə çatmağın gerçəkləşmə ehtimalını artırır. Customer Relationship Management (CRM) müştəri münasibətlərinin idarə edilməsi kimi tərcümə olunur. Proseslərin avtomatlaşdırılması vasitəsilə CRM müştəri ilə daha təsirli bir dialoq qurmağa, iş prosesləri zamanı səhvlərdən yayınmağa və nəticədə biznesi daha davamlı etməyə yardımçı olur.

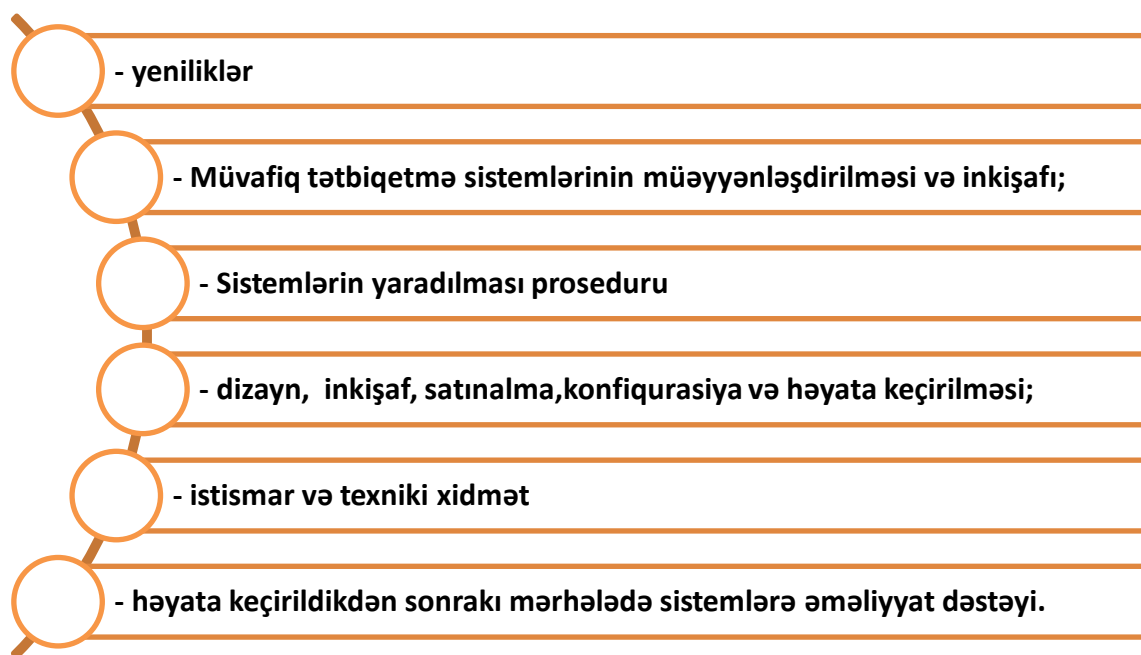
Eyni zamanda, iş proseslərinin avtomatlaşdırılması, bankda CRM sisteminin modulu olan tapşırıq meneceri sisteminin tətbiqi və istifadə mədəniyyətinin mənimsənilməsi, biznesin formalaşdırılması üçün vacib məqamlardan biridir.

onların həyata keçirilməsinə nəzarət mexanizmi. Hər hansı bir banka görə informasiya texnologiyalarının qiyməti üç müstəqil mənbənin əsasının qoyulması və istifadəsi yolu ilə reallaşdırılır:

- insan kapitalı (təşkilatın iş ehtiyaclarına cavab verən səlahiyyətli, yüksək motivasiyalı İT xidmət qrupu);
- texnologiya (paylaşılan məlumat və platformalar);
- İT ilə biznes arasındakı əlaqə (ikitərəfli anlaşma, risk və məsuliyyətlərin ortaq qəbul edilməsi).

Bu üç resurs eyni zamanda üç əsas İT prosedurunun həyata keçirilməsi vasitəsilə yaradılır və istifadə olunur (*Şəkil 10*).

Şəkil 10. IT prosedurlar

İnternet bankçılıq gündən-günə maraq qazanan və çox fəal istifadə olunan bir bank xidmətidir. Bu xidmətin istifadəçilər üçün faydaları və əhəmiyyəti böyükdür.

İnternet bankçılıq - banka getmədən hesablarınızı onlayn idarə etməyə və müxtəlif bank əməliyyatlarını həyata keçirməyə imkan verən bir bank xidmətidir.

Həyatımızda İnternet bankçılıq tətbiq edildikdən sonra bir çox sahədəki işlərimiz sürətləndi. Məsələn, İnternet bankçılıqdan kommunal xidmətlər, izləmə xərcləri və bir çox digər sahələri ödəmək üçün istifadə edərək, bankın müxtəlif

filiallarına getməyin əngəlinə qurtulduq. Bütün bunlara ehtiyacınız olan tək şey İnternetdir.

İnternet bankçılığının əhəmiyyəti

İnternet bankçılıq gündən-günə maraq qazanan və çox fəal istifadə olunan bir bank xidmətidir. Bu xidmətin istifadəçilər üçün faydaları və əhəmiyyəti böyükdür.

İnternet bankçılıq - banka yaxınlaşmadan hesablarınızı onlayn idarə etməyə və müxtəlif bank proseslərini yerinə yetirməyə imkan verən bir sıra bank xidmətləridir.

Həyatımıza İnternet bankçılıq tətbiq edildikdən sonra müəyyən sahələrdəki işlərimiz sürətləndi. Məsələn, İnternet bankçılıqdan kommunal xidmətlər, izləmə xərcləri və bir çox digər sahələri ödəmək üçün istifadə edib, bankın müxtəlif filiallarına getməyin əngəlinə qurtulduq. Bütün bunlara ehtiyacınız olan tək şey İnternetdir.

İnternet bankçılığının əhəmiyyəti

İnternet bankçılıq, kart, cari hesab, əmanətdə və kredit hesabı sahiblərinə İnternet vasitəsilə öz hesablarında olan pul əməliyyatlarını izləmək, eyni zamanda onlayn ödənişlər etmək, ödəniş tarixçəsinə baxmaq, kartdan karta pul köçürmək, depozit məbləği artırmaq, daxili və xarici bank köçürmələri bir zəmanətdir(şəkil 11) .

Bu proqramla günün istənilən vaxtında banka baş çəkmədən hesablarındakı əməliyyatlar barədə informasiya əldə etmək və birbaşa İnternet vasitəsilə müxtəlif əməliyyatlar həyata keçirmək mümkündür.

Şəkil 11. İnternet bankçılıq

Online xidmətlər

Rabitəbank müştərilərin bank xidmətlərindən rahat faydalana bilmələri üçün fərqli rəqəmsal həllər təklif edir

Online ödəmə

Kommunal, Kredit və dövlət ödənişlərinizi buradan edə bilərsiniz.

Daha ətraflı

Kart xidmətləri

Rabitəbankın Kart xidmətləri siyahısı və istifadə qaydaları ilə burada tanış ola bilərsiniz.

Daha ətraflı

SMS Məlumatlandırma

Cari hesabımızda baş verən dəyişiklikləri izləmək üçün xidmətə qoşulun.

Daha ətraflı

Kredit sifarişi

Filiala gəlməyə ehtiyac yoxdur! Krediti online sifariş edin!

Daha ətraflı

Kart sifarişi

Kartmanə Debet, Kredit və Premium kartlarını buradan sifariş edə bilərsiniz.

Daha ətraflı

Bu xidmət vasitəsilə kartları, bank hesablarını, əmanətləri, kreditləri, pul köçürmələrini və başqa əməliyyatları 24/7, 365 gün ərzində idarə etmək mümkündür.

Bu xidmətə aşağıdakılar daxildir:

- Hesab qalıqlarının nəzərdən keçirilməsi;
- Hesab çıxarışlarının çap edilməsi;

- Hesab çıxarışlarının elektron poçt ünvanına göndərilməsi (ancaq internet bank əməliyyatları);
- Bankdakı individual hesablar arasına köçürmələrin edilməsi;
- Bankın digər istifadəçilərinin hesabına köçürmələrin edilməsi;
- Nağd olmayan konversiya əməliyyatlarının edilməsi;
- Depozit növləri, müddətləri və faiz dərəcələrinə nəzarət etmək;
- Depozit hesabları açmaq;
- Ölkədəki başqa banklara milli valyutaya uyğun köçürmələr etmək;
- Xidmət haqqını ödənməsi;
- Kredit kartındakı borcunun izlənməsi;
- Kredit kartı borclarının ödənməsi;
- Vəsaitlərin debet kartına köçürməsi (həmin valyutada);
- Kart hesabatlarının izlənməsi və çap edilməsi;
- Kredit qalığının və ödəniş cədvəlinin izlənməsi;
- Şəxsi məlumatların izlənməsi;
- İstifadəçi kodunun, şifrənizin dəyişdirilməsi;

İnternet bankçılıq xidmətinə qoşulmanın əhəmiyyəti

Sistemə qoşulmanın bir neçə yolu var və bu bankla əlaqədar dəyişir. Banka getmək, call centerə zəng etmək və ya qoşulmaq üçün bir bankomat istifadə etmək mümkündür. Hər üç şəkildə sistemə giriş etmək üçün hər bir müştəriyə login və parol verilir.

Bu xidmətləri QR kodu ilə aktivləşdirmək də mümkündür (Şəkil 12).

Şəkil 12. İnternet bankçılıqda QR kodun tətbiqi

QEYD: İnternet bankçılıq xidmətinin iki növündən istifadə etmək mümkündür: kart hesabı və cari hesab yolu ilə. Kart hesabı üzərindəki internet bankçılıq xidmətində yalnız kart əməliyyatları və cari hesabdakı hesablarınızı idarə edə bilərsiniz.

Azərbaycanda mobil banking

Cib sənayesi son beş ildə çox inkişaf etdi. We Are Social tərəfindən verilən statistikaya görə, 2016-

ci ildə aktiv cihaz istifadəçilərinin sayı 3,937 milyarda çatdı. Bu göstərici 2015-

ci ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 4,2 faiz və ya 128 milyon artım olub və bu nəticə böyüməyə davam edəcəkdir. Bu halın, əlbəttə ki, şirkətlərin marketing strategiyasında təsiri ola bilməz. Şirkətlər real müştərilərin sədaqətini qazanmaq və yeni istifadəçilər qazanmaq üçün mobil performanslarını artırmaq məqsədilə daim çalışırlar. Bank sahəsinin bu sıralamanın əvvəlində olduğuna şübhə yoxdur.

Bütün müştərilər bank üçün çox dəyərlidir, çünki maliyyə bazarı yüksək rəqabətli fəaliyyət göstərir. Banklar istifadəçi bazasının qorunması və genişlənməsi üçün səmərəli yollar axtarırlar. Bu vəziyyətdə, distant xidmət kanallarının inkişafı onlara görə ən məsuliyyətli vəzifələrdən hesab edilir. Rusiyada, misal üçün, Tinkoff və Rocketbank, yalnız onlayn olaraq bank xidmətləri göstərmə

yə qərar verərək əhali arasında çox məşhur oldu. Mobil bankçılıq onlayn xidmətlər arasında xüsusi yer tutur.

Şəkil 13. Mobile bankçılıq.

Mobil bankinq.

Mobil bankinq, hər bir bankın istehlak cihazları ilə istifadəçilərə təqdim etdiyi maliyyə xidmətləri kompleksidir.

Mobil bank istifadəçiləri:

- bütün kart əməliyyatları haqqında informasiya əldə edir,
- kart hesablarındakı qalıqlar (qalıq borc), həmçinin, cari, depozit və ya kredit hesabları, eyni zamanda aparılan əməliyyatlar haqqında informasiya alır;
- banka yaxınlaşmadan müxtəlif əməliyyatlar aparır,
- bir kartdan digərlərinə pul köçürür,

- Kart itərsə və ya digər kritik hallar baş verərsə kartın istifadəsinə mane olmaq hüququna malikdir;

- bankdakı informasiya və ya reklam xarakteri daşıyan materiallar ilə qarşılaşır.

Ayrıca digər uzaq xidmətlərdən mənfəət əldə etmək mümkün olur. Qeyd etmək lazımdır ki, mobil bankda yerləşən xidmətlərin imkanları fərqli banklarda nisbətən genişmiqyaslı və yaxud qismən məhdud olur.

Mobil bankçılıqdan mənfəəti olan müştəri:

- ✓ vaxtdan səməri istifadə təminatı əldə edir,
- ✓ Evdən və ya ofisi tərk etmədən və ya səyahətdə olarkən bank əməliyyatlarını həyata keçirir;
- ✓ Rahat mühitdə maliyyə əməliyyatları aparmaq bacarığı,
- ✓ Şəxsi məlumatları daha təhlükəsiz şəkildə qoruma imkanına malikdir.
- ✓ Mobil bankinq, banklar sayəsində:
- ✓ şöbə və filialların müştəri axınını azaldır, uzun növbələr və izdihamı aradan qaldırır;
- ✓ Ofis və əməliyyat xərclərini azaldır;
- ✓ İşçilərin iş vaxtının səmərəli istifadəsinə imkan yaradır və onlardan daha əverişli istifadə edir;
- ✓ Müştəriləri üçün daha əverişli mühitlə təmin edir,
- ✓ xidmətləri daha sürətli və sürətli göstərir;
- ✓ Müştəriləri birbaşa yeniliklər barədə məlumatlandırır,
- ✓ Nəticə olaraq, mövcud müştərilərin daha çox sədaqətini qazanır,
- ✓ Yeni müştəriləri cəlb edir.

ABŞ-da əhalinin 57% -i həftədə ən az 3-4 dəfə, 24% -i həftədə 5 dəfədən çox mobil bankçılıqdan istifadə edir. Əsasən aşağıdakı xidmətlərdən istifadə edirlər:

Mobil bankçılıq xidmətləri

-Hesab balansının və son əməliyyatların yoxlanılması.

-Pulunuzun hesabdən hesaba, kartdan karta köçürülməsi.

-Pulun digər insanlara köçürülməsi.

-Telekom xidmətləri üçün ödənişlər.

-Kommunal xərclərin ödənilməsi.

-ATM-lərin axtarışı.

Mobil bankçılığın 2020-ci ildə irəlilədiyi istiqamətlər.

2019-ci il 15 iyunda Mobil Ekosistem Forum (MEF) tərəfindən mobil ödəmələr bazarının cari vəziyyəti haqqında hesabat təqdimatı baş tutub. Hesabatı hazırlamağa görə on beş ölkədə on beş minə yaxın respondent arasında sorğu keçirilib. Statistikadan məlum olub ki, mobil kommersiya və mobil bankinq okifayət qədər böyük tələbatda olan sahəyə çevrilib. 67 faiz istifadəçi mobil ödəmə imkanlarını , 68 faiz isə mobil telefon ilə bank əməliyyatları reallaşdırdığını təsdiqləyib.

MEF mobile ödəmə sistemi, mobil bankinqlə əlaqədar aşağıdakı nəticələri çıxarıb:

— Ticarət Mərkəzi və mağazalardakı kassalarda ödəmə zamanı mobil ödəmələrin payı dəfələrlə yüksələcək. Son altı ay müddətində respondentlərin təxminən 12 faizi ödənişləri smartfon vasitəsi ilə aparıb. Onlardan 8 faizi ödəməni POS terminalla, 5 faizi isə NFC çipi ilə aparırlar.

— Bəzi istehlakçılar isə mobil pul kisəsindən heç bir fayda görə bilmirlər. Mobil kommersiya haqqında respondentlərin 17 faizi heç eşitməyib, 14 faizi isə bunu faydasız bir alət kimi hesab edir.

— Mobil telefon respondentlərinin 25 faizi, smartfon istifadəçilərinə 14 faizi mobil kommersiyanı sosial şəbəkələrdə reallaşdırır.

— Respondentlərdən 34 faizi mobil ödənişlərin təhlükəsizliyiylə əlaqədar olaraq narahatdır.

— Respondentlərdən 56 faizi alış-verişlərini mobil versiyada olan satış saytlarında edir.

— Sorğu iştirakçılarından 58 faizi məhsulu almazdan əvvəl həmin məhsul barədə telefonla informasiya axtarır.

— Bank əməliyyatlarına baxdıqda, 67 faiz istifadəçisi bank xidmətlərdən mobil versiyasında müntəzəm olaraq faydalanır. İstifadəçilərin 29 faizi mobil bankinq xidmətiylə öz hesabını yoxlayır, 19 faizi hesablar arasındakı əməliyyatlar edir, 14 faizi pul köçürmələrini reallaşdırır, 10 faizi isə kredit əldə edir.

— Mobil telefon istehsalçıları məhsullarına barmaq izi skannerini istifadəyə verməklə onlayn alış-verişi olduqca asanlaşdırmaq, həmçinin təhlükəsizliyini gücləndirmək üçün vacib addım atıb.

Yuxarıdakı statistikadan da göründüyü kimi, dünya mobilləşmək istiqamətində inkişaf edir. Banklar da öz növbəsində ilbəl mobilləşmək üçün daha

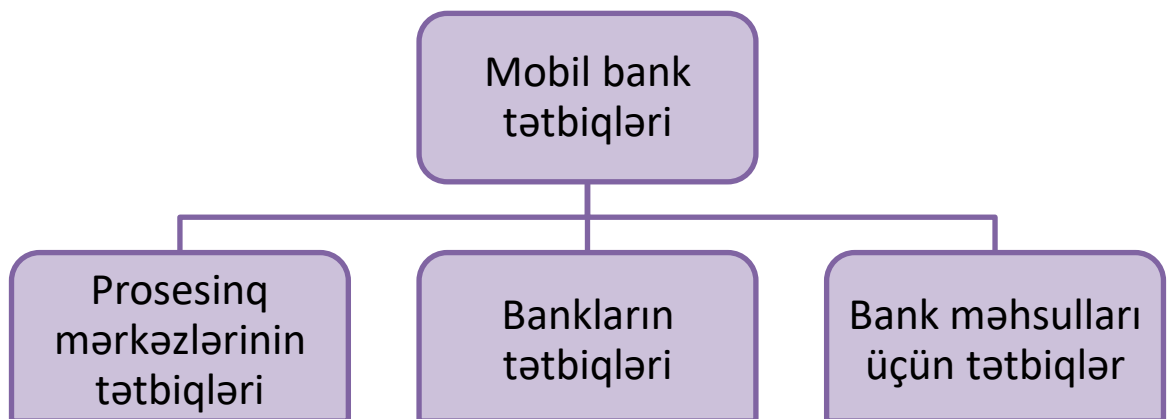
yüksək səy göstərirlər. Azərbaycanda mobil bankçılığın vəziyyəti nəzərədən keçirək.

Azərbaycanda mobil bankçılıq

Bütün dünyada baş verdiyi kimi, ölkəmizdə də mobil sektorların inkişafı bütün sahələrdə yeni imkanlar təklif edir. Lakin, Azərbaycana görə mobil bankçılıq nisbətən yeni bir sahədir. Odur ki, mobil bank tətbiqləri sadəcə son üç-dörd il ərzində yaradılmağa başlayıb.

Mobil bank tətbiqlərini üç yerə ayırmaq olar:

Şəkil 14. Mobil bank tətbiqlərinin növləri.

Prosesinq mərkəzlərin tətbiqləri

Azərbaycanda təqribən, bankların hamısı kart prosesləri iki prosesinq mərkəzi — Azericard və Millikart vasitəsilə reallaşdırılır. Heç də təsadüf deyil ki, ilk dəfə mobile bank tətbiqləri də elə məhz bu mərkəzlə təqdim edib. İlk növbədə Azericard bir sıra banklara görə eyni növ Mobilebank tətbiqini təqdim etdi.[27]

3.3. İnformasiya sistemləri kompleksinin inkişafına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri

Elektron hökumət

Azərbaycanda elektron hökumət qurulması H.Əliyevin 2002-ci ildə imzalamış olduğu Azərbaycan Respublikası İnkişafı üçün Milli İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyalar Milli Strategiyasının qarşıya qoyduğu vacib vəzifələrdən biridir. AR Prezident İ.Əliyevin bu işə xüsusi diqqəti və onun icrasına birbaşa nəzarət dövlət qulluqçuları münasibətlərin yeni səviyyəsinin qurulmasına, şəffaflyq təmin edilməsinə və idarəetmə və ictimaiyyətin bütün sektorlarında elektron hökumət ideyasının tətbiqi ilə məlumat ehtiyaclarının tam ödənməsinə şərait yaratdı.

Elektron hökumətdə görülən işlər AR-də 2006-2009-cu illərdə (e-Azərbaycan) Rabitə və İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Proqramının (e-Azərbaycan) qəbulu ilə genişləndi və indi 2011-2013-cü illəri özündə birləşdirən yenidən tərtib edilmiş Elektron Azərbaycan Dövlət Məramnaməsi və AR-də Elektron Hökumət in formalaşdırılması üzrə Fəaliyyət Proqramı davam etdirilir. Bu proqramlar ilə yanaşı, iqtisadi və sosial sahələrdə təsdiqlənmiş 20-yə yaxın dövlət proqramı çərçivəsində E-hökumət layihələri həyata keçirilir. Elektron hökumətin fəaliyyət göstərməsinə görə lazımlı normativ baza və infrastrukturun qurulması, elektron ödəmə sistemləri tətbiqi dövlət qurumları ilə ictimai əlaqələrin sadələşdirilməsinə, daha rahat və çevik tətbiq edilməsinə, yüksək keyfiyyətli xidmətlərə və müasir standartlara uyğun şərait yaratdı iş fəaliyyəti. E-Hökumət şəraitində münasibətləri nizamlayan bir neçə vacib sənədlər, eyni zamanda AR qanunları, dövlət standartları və təsnifatlaşdırmaları qəbul edilmişdir. Elektron imzaların istifadəsini təşkil etmək üçün ölkədə Açıq Açar İnfrastruktur ilə Milli Sertifikat Xidmətləri Mərkəzi yaradıldı və 2013-cü ilin sentyabr ayında dövlət qurumlarına, vətəndaşlara və müəssisələrə e-imzaların verilməsinə başlandı. Elektron imzaların tətbiqi əhalinin elektron xidmətlərə çıxış imkanlarının genişləndirilməsinə, disbetənyaxşı və nisbətən etibarlı xidmət edilməsinə, eləcə də E-Hökumətin və e-ticarətin inkişafına xidmət etmişdir. [9]

Rəsmi sənədlər verilməsi, vergi və gömrük bəyannamələri, statistik hesabatlar, məşğulluq agentlikləri ilə iş axtarılması, universitet və ,o cümlədən, dövlət qulluğunda iştirak , hal-hazırda vətəndaş cəmiyyətinə və AB ölkələrdə biznes sahəsinə təqdim olunan 22 vacib elektron xidmət növündən çoxu qəbul imtahanlarda elektron ərizələrin qəbul edilməsi və s. Azərbaycanda tətbiq olunur. Dövlət orqanların elektron xidmətlərinin təşkili sferasında bəzi tədbirlər barədə AR Prezidenti 25 may 2012 ilində qəbul edilmiş 427 nömrəli Fərmanı Dövlət idarəetməsinin müasir tələblərə əsaslanan reallaşdırılma, əlverişliliyin və şəffaflığın yüksəldilməsi , korrupsiyanın aradan qaldırılmasında elektron xidmətlərin təşkili Layihənin vacibliyini vurğulayaraq, bu sahədə işlərin sürətlənməsinə olduqca yüksək stimül verdi. Fərmanda qeyd edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsini reallaşdırmaq üçün beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları E-xidmətlər göstərilməsi qaydaları hazırlamış, xidmət növləri müəyyən edilmiş və Nazirlər Kabineti təsdiq etmişdir. Dövlət qurumları tərəfindən, xüsusən də əhali ilə birbaşa təmasda olan xidmətlər, eyni zamanda yerli sərmayə ilə fərdi sahibkarlar və məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) qeydiyyatı, daşınmaz əmlak barəsində çıxarış və arayışların verilməsi, idxal və ixrac edilən malların bəyannaməsi, məcburi dövlət sosial hesabatları sığorta və ünvanlı sosial yardıma və pensiyalara görə müraciətlərin, telefon danışıqları və İnternetdə müraciətə görə müraciətlərin qəbulu barədə məlumatlandırma və s. elektron göstərmə təmin edildi və bu say günbəgün yüksəlir. Bir çox dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərə görə hesablanmış rüsumları və digər ödəmələri dəqiq vaxtında ödənməsinə görə şərait mövcuddur.

Dövlət orqanları ilə informasiya sistemlər arasında məlumat mübadiləsinin təşkil etmək və vətəndaşların dövlət qurumlarının bir pəncərə prinsipini əsas götürərək göstərdiyi e-xidmətlərdən istifadə etmələrinə şərait yaradılması məqsədiylə E-Hökumət portalı www.e-gov.az yaradıldı və istifadəyə verildi. Hazırda 42 dövlət qurumunun informasiya sistemləri elektron hökumət portalına qoşulub və portal vasitəsilə bu qurumların 443-dən çox elektron xidməti təqdim

olunub. Elektron hökumət qapısı dövlət qurumlarında mövcud olan məlumat sistemlərindən əlverişli istifadənin təşkilinə, onlar arasında etibarlı əlaqə yaratmağa, sorğulara cavab verməyə, məlumat sistemlərində tələb olunmayan sənədləri vətəndaşlara təklif etməyə imkan verir.

Azərbaycan BMT tərəfindən hər iki ildən bir dərc olunan BMT Elektron Hökumət Sorğusunda mövqeyini yaxşılaşdırdı. Beləliklə, BMT-nin Elektron Hökumət Araşdırmasına görə 2016, ölkəmiz 68-ci yerdən 56-cı yerə yüksəldi.

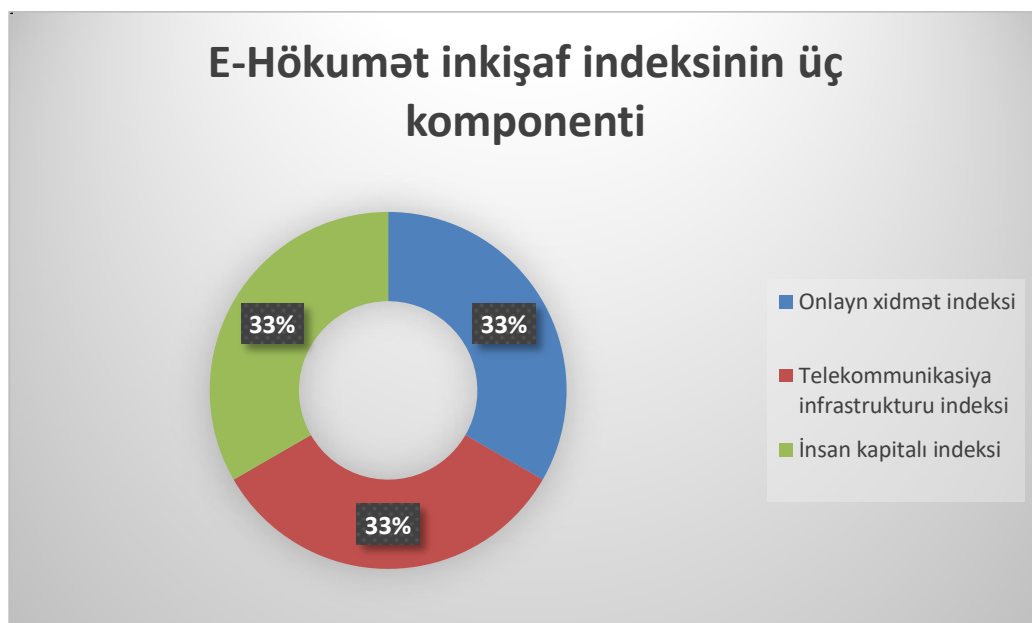
Cədvəl 2. BMT-nin Elektron Hökumət Araşdırması

Nö	Ölkənin adı	"E-govrnment survey 2016" hesabatında mövqe	"E-govrnment survey 2014" hesabatında mövqe	Mövqe dəyişikliyi
1	Rusiya	32	30	-2
1	Ukrayna	32	77	+45
2	Azərbaycan	47	77	+30
2	Özbəkistan	47	71	+24
3	Moldova	50	40	-
4	Qırğızıstan	67	81	+14
4	Qazaxıstan	67	22	-45
5	Belarus	76	55	-21
5	Gürcüstan	76	49	-27
6	Ermənistan	84	59	-25
7	Tacikistan	149	158	+9
8	Türkmənistan	179	158	-21

Qeyd edək ki, Elektron Hökumətin İnkişaf İndeksi hesablanarkən aşağıdakı üç əsas komponent nəzərə alınır:

- *Onlayn xidmət subindeksi*
- *Telekommunikasiya infrastruktur subindeksi*
- *İnsan kapitalı subindeksi*

Şəkil 15. E-hökumət inkişaf indeksi.

Elektron xidmətlərin təşkili də daxil olmaqla, e-formalaşma ilə bağlı vəzifələri əsas götürən tədbirlərin hamısının həyata keçirilməsi üçün əlaqələndirilmiş işlər davam etdirilir.

İnformasiya cəmiyyəti

AR prezidentinin 2002 ilində təsdiqlədiyi AR-in İnkişafına dair İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2002-2011) dövlət siyasətini, məqsədlərini və vəzifələrini, prioritetlərini və fəaliyyətin istiqamətlərini müəyyənləşdirən başlıca sənəd oldu. Beləliklə, ölkəmiz 2002 ilində BMT Minillik Sammitinin qərarına uyğun olaraq İKT sahəsində Milli Strategiya qəbul edən və Cənubi Qafqazda birincisi oldu. Bu sənəddə Azərbaycanın cəmiyyətə və bütün dünyaya İKT sahəsinə diqqəti bəyan edildi.

Həmən il Cenevrədə baş tutan İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Ümumdünya Sammitində qəbul olunmuş Prinsiplər Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı, informasiya cəmiyyəti əsasının qoyulması yolunda çox uğurlu bir addım idi və bütün dünyadakı global problemlərin həllinə görə qüvvətli zəmin yaratdı. AR

Prezidenti İ.Əliyev Zirvə görüşündə Qara qızılları insan qızılına çevirək tezisini səsləndirdi və ölkəmizdə informasiya cəmiyyəti qurmaq üçün dövlət normalarına və məqsədlərinə uyğun işlərə başladı. [10]

2005-ci ildə baş tutan İnformasiya Cəmiyyətiylə əlaqədar Tunis Sammitində Azərbaycan bu texnologiyaların tətbiqi üçün yeni bir istiqamət olaraq cəmiyyətimizin demokratikləşməsində İKT-nin mühüm rolunu əsaslandıraraq təşəbbüslərdən biri olmuşdur. Sammit BMT-nin Baş Assambleyasına 19 mayı Beynəlxalq İnformasiya Cəmiyyət Günü elan etmək üçün müraciət qəbul etdi və bu qərara uyğun olaraq, BMT-nin Baş Assambleyası 19 may 2006-cı il tarixində Beynəlxalq İnformasiya Cəmiyyət Günü elan etdi. Nəticə olaraq Beynəlxalq Telekommunikasiya Birliyi 2006-cı ilin noyabrında 17 Mayın Dünya Telekommunikasiya və İnformasiya Cəmiyyəti Günü qeyd edilməsinə qərar verdi.

Azərbaycan informasiya cəmiyyəti inkişaf etməsi sahəsində qarşısına qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsini reallaşdırmaq üçün 2006-2008 və 2009-2011-ci illər ehtiva olunan E-Azərbaycan Dövlət Proqramı qəbul edildi və uğurla həyata keçirildi.

AR Prezidenti tərəfindən 2012 ilində təsdiqlənmiş Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası, məlumat və biliyi əsas götürən rəqabətə dayanıqlı iqtisadiyyatın əsasının qoyulmasını uzun müddətli, uğurlu və dözümlü inkişafın təminatı üçün əsas vəzifə kimi müəyyən etmişdir. Bu məqsədə əsaslanaraq, ölkədə müasir dövrün dəyərlərini və prinsiplərini əsas götürən informasiya cəmiyyətini inkişaf etdirmək üçün Prezident tərəfindən AR-də İnformasiya Cəmiyyətində İnkişafa dair 2014-2020-ci illərə görə Milli Strategiya təsdiq edilmişdir. Qəbul olunmuş Milli Strategiya respublikamızda informasiya cəmiyyəti siyasətinin ardıcılığını, onu daha çox inkişaf etdirmək əzmini sərgiləyir və bu sektordakı fəaliyyətlərin ölkənin günlük həyatı, istiqbalı, beynəlxalq münasibətləri və imici cəhətindən vacibliyini vurğulayır.

Milli Strategiyadan ortaya çıxan vəzifələrin icrasını təmin etmək məqsədilə AR Prezidenti tərəfindən 17 oktyabr 2015-ci il tarixli AR-də İnformasiya Cəmiyyətinin İnkişafa əsaslanan Milli Strategiyanın reallaşdırılmasına dair 2016-2020-ci illərə görə Dövlət Proqramı təsdiqlənmişdir.

NƏTİCƏ

Bank sisteminin dayanıqlılığını təmin etmək məqsədilə bank əməliyyatları texnologiyanın inkişafı ilə daha asanlaşmış, xərc, vaxt və risklərin minimuma endirilməsi, müvazinət halının saxlanması, bilavasitə, dayanıqlılığın maksimuma qaldırılması üçün yeni kanallar dövriyyəyə girmişdir. Biznes növü kimi bank fəaliyyətində maliyyə resurslarının düzgün idarə edilməməsi, tərəfdaşların seçimində subyektivliyə yol verilməsi, informasiya təhlükəsizliyinin pozulması, öz borclarını ödəmək qabiliyyətinin zəifləməsi, bank marketinqindəki çatışmazlıqlar, bank xidmətlərinin rəqabətə davamlılığının azalması mühüm təhlükə amilləri sayılmalıdır. Lakin bu kanalların ən vacibi, bank üçün dönüş nöqtəsi sayılacaq bir yenilik olan "İnternet bankçılığı" dır. Bank sahəsində stabil kredit sisteminin yaradılmasını həll etmək üçün bank inkişafı üzrə kredit inteqrasiya tempi sürətləndirilməlidir. Onun üçün də tələb edilən amillərdən biri müasir texnologiyanın yaradılması və informasiya strukturunun inkişaf etdirilməsidir. Bu isə onu göstərir ki, banklarda effektiv fəaliyyətin təmin edilməsi üçün informasiya sistemlərindən istifadə labüddür.

Qərbi ölkələrində və son zamanlarda Asiya ölkələrində fəaliyyət göstərən bankların əksəriyyəti öz işlərini inkişaf etdirmək üçün informasiya sistemlərinin inkişafından istifadə edirlər. Qərar qəbul etmə vasitələri, risklərin idarə olunması, hesab idarəetmə sistemləri və internetə əsaslanan sistemlər banklar tərəfindən müştərilərin diqqətini cəlb etmək məqsədi ilə geniş istifadə olunur.

Son illərdə ölkəmizdəki banklar, informasiya texnologiyaları vasitəsi ilə bank əməliyyatlarının yaxşılaşdırılması, infrastrukturun yaxşılaşdırılması və müştəri xidmətlərinin tamamilə yeni səviyyəyə qaldırılması üçün bir sıra addımlar atmağa başladılar. Bunlara həm kritik, həm də baha başa gələn köhnəlmiş infrastrukturun tədricən dəyişdirilməsi, biznesin daim inkişafına və müştərilərə ən yüksək keyfiyyətli xidmətlər göstərmək imkanlarını artırmağa kömək edəcək hərtərəfli iş prosesləri daxil edilir.

Banklar müntəzəm olaraq müştərilərin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün müştəriyə yararlı bank texnologiyalarına investisiya qoyurlar. Bu yaxınlarda bank hər cür fırıldaqçılıqdan və təhlükəsizlik risklərindən qorunmaq üçün kart fırıldaqçılığını idarəetmə sistemini işə saldı. Bu vasitə Banka potensial saxta əməliyyatları müəyyənləşdirmək və təhlil etməklə potensial fırıldaqçılıq hadisələrini izləmək imkanı verir. Məsələn, PAŞA Bank 2014-cü ildə MasterCard müştəriləri üçün PayPass və 2015-ci ildə Visa müştəriləri üçün PayWave təklif edərək kontaktsiz ödəniş texnologiyasını tətbiq edən ilk bank oldu. Bu nağdsız ödəniş üsulu Bankın korporativ müştəri əməliyyatlarının həcmnin yüksək fərqlənəcək dərəcədə artmasına xidmət edir. Bu cür xidmətləri digər banklarda da tətbiq etmək məqsədəuyğun olardı.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. www.lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=12
2. Bağırov M. M. , Banklar və bank əməliyyatları. Bakı, 2003
3. Sadıqov E.M. , Bank əməliyyatları, Bakı, 2010
4. Həsənov E. , Elektron hökumətin konseptual əsasları, Bakı, 2019
5. Trade and development report, United Nations Confrance, 2018
6. Information System for Banks, Indian Institute of Bankng & Finanice, second edition 2017
7. Electironic finance, Stijn Claessens, 2002
8. Bulding Sustainable Informaiton Systems, Henry Linr, Julie Fiser, Anrew Barden, Chris Barry, 2012, pp 323-443
9. Marlon Dumas, Marcello La Rosa, Jan Mendling, Hajo A. Reijers, Fundamentals of Business Process Management, 2nd edition, pp.1-69.
- 10.Электронные денги. Интернет-платеж, А. В. Шамаев, 2010
- 11.Автоматизированная обработка банковской информации, Ирина Донова, Москва, 2013
- 12.Информационные системы в экономике. Управлене эффективностью банковского бизнес, Елена Роберовна Кочарова, Москва, 2015
- 13.Azərbaycan banklar assosiasiyası 2016-2020 illər üçün strateji planı
- 14.2018–2020 illərini əhatə edən AR-də rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi məqsədli dövlət proqramı
- 15.<https://www.e-gov.az/az/cont/read/2>
- 16.<https://www.cbar.az/pg-63/request-for-information>
- 17.https://www.taxes.gov.az/files/2/birpncere/D2019_az.pdf
- 18.<https://mincom.gov.az//view/pages/10/>
- 19.<https://dtl.woccu.org/payment>
- 20.<https://www.newsdistinct.com/internet-bank-market-comprehensive-study-explores-huge-growth-in-future/>
- 21.<https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment/overview>

22. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ser-rp-2018d7_en.pdf
23. <http://integratech.sg/bank-info-system>
24. https://answers.microsoft.com/en-us/windows/forum/windows_7-start/internet-banking/da754fd8-ca84-423b-a5f7-8e33eea31ae2
25. <https://www.quora.com/What-is-difference-between-mobile-banking-and-internet-banking>
26. cgap.org/sites/default/files/publication/slidedeck/2020_02_Slideck_Digital_Banking_and_FI_3.pdf
27. www.researchgat.net/publication/326442168_information_systems_for_sustainable_performance_of_organizations
28. <https://www.fed.az/az/bank/enenevi-ve-ya-reqemsal-bankcilq-1>

ABSTRACT

Most banks operating in Western countries and more recently in Asian countries use the development of information systems to develop their business. Decision-making tools, account management systems and Internet-based systems are widely used by banks to attract customers.

In recent years, banks in our country have begun to take several steps to improve banking operations through information technology, improve infrastructure and bring customer service to a whole new level. These include the gradual replacement of outdated infrastructure, which is both critical and costly, with new ones, comprehensive business processes, which will help to constantly develop the business and increase the ability to provide the highest quality services to customers.

РЕЗЮМЕ

Большинство банков, работающих в западных странах и в последнее время в азиатских странах, используют развитие информационных систем для развития своего бизнеса. Инструменты для принятия решений, системы управления счетами и интернет-системы широко используются банками для привлечения клиентов.

В последние годы банки в нашей стране начали предпринимать ряд шагов для улучшения банковских операций с помощью информационных технологий, улучшения инфраструктуры и вывода обслуживания клиентов на совершенно новый уровень. Они включают постепенную замену устаревшей инфраструктуры, которая является критически важной и дорогостоящей, новыми комплексными бизнес-процессами, которые помогут постоянно развивать бизнес и расширять возможности для предоставления клиентам услуг наивысшего качества.